

Journal of Endowment
& Charity Studies
<https://ecs.ui.ac.ir>

Journal of Endowment & Charity Studies

E-ISSN: 2980-9444

Vol.1, No.2, Autumn & Winter, 2023, pp189-222

Received: 20/02/2023 Accepted: 02/07/2023

Research Paper

Philanthropy instruction in elementary schools in Iran

Leyla Ayyari

Ph.D. in Educational Sciences, Khwarazmi University, Instructor, Farhangian University, Tehran, Iran.

l.ayyari@chmail.ir

Nematollah Mousapour

Full Professor of the Department of Educational Sciences (curriculum planning), Faculty of Humanities, Hormozgan University, Bandar Abbas, Iran.

n.mousapour@hormozgan.ac.ir

Introduction

Childhood is of fundamental importance for basic and universal education. One of these basic educations is the transfer of concepts related to moral values, including philanthropy. Philanthropy is one of the basic needs for social life, which is as important as obeying the law. Due to the important position of philanthropy in achieving personal and social perfection, creating a sense of interest in doing philanthropy in children and teenagers is considered one of the important missions of education. In this article, an attempt is made to examine the policy-making and curriculum planning of elementary education in Iran from this point of view.

Research method

To reveal the importance and place of philanthropy in Iran's primary education policies and curricula, the content of upper-level documents and primary course textbooks in terms of the extent of dealing with philanthropy and its examples using a qualitative approach and inductive content analysis method was investigated. The research community includes the upstream documents of the field of education, i.e. "Twenty-year vision of the Islamic Republic of Iran in 1404 solar horizon", "General policies of transformation in the education system", "Fundamental transformation document of education", "National Curriculum" and "all the textbooks of the elementary school"; the sample was purposefully selected from among them.

Findings

The analysis of the policy documents of Iran's primary education field shows that philanthropy is followed from their point of view with this approach "philanthropy activities are a religious phenomenon that is mostly done for the community of believers and even sometimes only for friends". The facts reveal that the topic of philanthropy, with all its related concepts (even with a slight similarity), in the upstream documents, including "Twenty-year vision of the Islamic Republic of Iran in the horizon of 1404 solar", six items, "general policies of creating transformation in the education system", three items and "fundamental transformation document of education", thirty items have been proposed; Basically, their emphasis is on "sacrifice" with the meaning of defending the ideas of sovereignty. In the document more related to the field of curriculum, i.e. "National Curriculum", twenty-eight concepts related to philanthropy are used.

*Corresponding Author

Ayyari, L., and Mousapour, N. (2023). Philanthropy instruction in elementary schools in Iran. *Journal of Endowment & Charity Studies*, 1(2), 189-222.

2980-9444 © The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

10.22108/ecs.2023.135586.1035

These policies have been crystallized in the school curriculum, i.e. "textbooks" of the elementary school, and most of all, "Quran" and "Gifts of Heaven" textbooks have been used to outline the teachings.

Discussion and conclusion

Looking deeply into the content of the upstream documents, it becomes clear that the term philanthropy, which means serving others without expectations, is mentioned only once in the form of "spreading the culture of philanthropy" in the fundamental transformation document. In other documents, the concepts and examples of its counterparts have been taken into consideration, and in many cases, those concepts had a meaning outside of the concept of philanthropy. As a result of the analysis of the policies and curricula of the elementary school in Iran, it was revealed that the education and curriculum based on the limited meaning of philanthropy are followed in such a way that five achievements can be imagined for it: cultivating virtuous students, limiting self-sacrifice to relatives, believing in helping others, encouraging good deeds and endowment in the forms of governance and material assistance to others. Also, the pursuit of policies and teachings related to charity and its equivalent concepts in children's education, which are followed through open curricula, mainly is presented in the context of the "Quran" and "Gifts of Heaven" textbooks with limited meaning. In this study, it was revealed that the desired set of teachings and thoughts related to philanthropy in Iran's primary schools are organized and followed under thirteen basic topics which include: logic, concept, nature, position, types, examples, effects, models, training and order (recommendation), necessity, commemoration, mediating forces and scope of philanthropy.

Keywords

Education of Philanthropy, policies of education of Philanthropy, facts of education of Philanthropy in elementary school, upstream documents

مطالعات وقف و امور خیریه

دوره ۱، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۲، ص ۱۸۹-۲۲۲

مقاله پژوهشی

آموزش نیکوکاری در مدارس دوره ابتدایی ایران

عیاری، لیلا^۱، موسی پور، نعمت‌الله^۲

۱. دکترای علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، مدرس دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

l.ayyari@chmail.ir

۲. استاد گروه علوم تربیتی (برنامه ریزی درسی)، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران.

n.mousapour@hormozgan.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۱

چکیده

دوره کودکی دارای اهمیت بنیادین برای آموزش‌های اساسی و همگانی است. یکی از این آموزش‌های اساسی، انتقال مفاهیم مرتبط با ارزش‌های اخلاقی از جمله نیکوکاری می‌باشد. در واقع، نیکوکاری از نیازهای اساسی برای حیات اجتماعی محسوب می‌شود که به میزان تن‌سپردن به قانون، دارای اهمیت است. به دلیل جایگاه مهم نیکوکاری در کسب کمال فردی و اجتماعی، ایجاد حس علاقه به نیکوکارشدن در کودکان و نوجوانان جزو رسالت‌های مهم آموزش و پرورش قلمداد می‌شود. لذا؛ در این مقاله تلاش شده است که سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی درسی آموزش ابتدایی ایران از نظر اهمیت و جایگاه نیکوکاری مورد بررسی قرار گیرد. بدین منظور؛ محتوای اسناد بالادستی و کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از لحاظ میزان پرداختن به نیکوکاری و مصادیق آن با استفاده از رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوای استقرایی بررسی شد. جامعه پژوهش شامل اسناد بالادستی حوزه آموزش یعنی «چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ شمسی»، «سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش»، «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، «برنامه درسی ملی» و «تمام کتب درسی دوره ابتدایی» بود؛ که انتخاب از آنها به شیوه هدفمند صورت گرفت. نتایج تحلیل اسناد بالادستی نشان دهنده این بود که واژه نیکوکاری یکبار در قالب «گسترش فرهنگ نیکوکاری» در سند تحول بنیادین مطرح شده است و در سایر اسناد مفاهیم و مصادیق همتای آن مورد توجه قرار گرفته است. در نتیجه این تحلیل پنج دستاورد شناسایی شد که تبیین‌کننده آموزش نیکوکاری در مدارس ابتدایی ایران هستند: "پرورش دانش‌آموز نیکوکار (به معنای کمک مادی به فقرا خودی)، محدودسازی ایثار و فداکاری به خودی‌ها، باورداشتن کمک به دیگران خودی، تشویق امور خیر و وقف در قالب‌های حاکمیتی و کمک مادی به دیگران". همچنین، پیگیری سیاست‌ها و آموزه‌های مربوط به نیکوکاری و مفاهیم همتای آن در آموزش کودکان، در برنامه درسی آشکار مدرسه یعنی «کتاب‌های درسی» دوره ابتدایی تبلور یافته است که بیش از همه کتاب‌های درسی «قرآن» و «هدیه‌های آسمان» برای طرح آموزه‌های این مفهوم مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در این بررسی آشکار شد که مجموعه آموزه‌ها و اندیشه‌های مورد نظر در ارتباط با نیکوکاری در مدارس ابتدایی ایران تحت سیزده مبحث اساسی سازماندهی و دنبال می‌شوند؛ که عبارتند از: "منطق، مفهوم، منش، جایگاه، انواع، مصادیق، تأثیرات، الگو و راهنمایان، آموزش، سفارش (توصیه)، ضرورت، بزرگداشت، نیروهای واسط و گستره نیکوکاری".

واژه‌های کلیدی: آموزش نیکوکاری، سیاست‌های آموزش نیکوکاری، واقعیت‌های آموزش نیکوکاری دوره ابتدایی، اسناد بالادستی.

*نویسنده مسئول

عیاری، ل و موسی پور، ن. (۱۴۰۲). آموزش نیکوکاری در مدارس دوره ابتدایی ایران. *مطالعات وقف و امور خیریه*، ۱(۲)، ۱۸۹-۲۲۲.

2980-9444 © The Author(s). Published by University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/ecs.2023.135586.1035

۱- مقدمه و بیان مسئله

یکی از کارکردهای مهم آموزش و پرورش، انتقال مفاهیم اخلاقی، اعتقادی و اجتماعی است. این اقدام در خدمت تحکیم شخصیت اخلاقی می‌باشد که از آن با عنوان پرورش منش^۱ یاد می‌شود. پرورش منش به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا ارزش‌ها را درونی سازند؛ به طوری که حتی بدون حضور و هدایت والدین و معلمان قادر و راغب به انتخاب‌های اخلاقی باشند و براساس آنها عمل کنند. پرورش منش، تصورات واقعی و نگرش مثبت دانش‌آموزان نسبت به دیگران، تولدایی آنها در تصمیم‌گیری و احساس مسئولیت در قبال شرکت در فعالیت‌های اجتماعی را پرورش می‌دهد. در پرورش منش، تمام تلاش‌ها برای پرورش اخلاقیاتی چون شهامت، دلسوزی، فداکاری، تصمیم‌گیری درست، وفاداری، کمک‌رسانی، مسئولیت‌پذیری و قابل احترام بودن به کار می‌رود. برای درونی شدن هر ارزش سه مرحله وجود دارد: ۱. شناخت اخلاقی؛ ۲. احساس اخلاقی؛ ۳. عمل اخلاقی (میرشاه جعفری و کلباسی، ۱۳۹۴).

برای پرورش و توسعه فضایل اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی کودکان از بسترهای تربیتی و ابزارهای مختلفی می‌توان بهره گرفت؛ یکی از ابزارهای مهم، برنامه‌های درسی مدارس است. از طریق طراحی و تدوین برنامه‌های درسی انتظار می‌رود انواع مختلف دانش، مهارت و نگرش از طریق فعالیت‌های مدرسه به دانش‌آموزان انتقال یابد تا از این طریق آنها را برای بر عهده گرفتن نقش‌ها و مسئولیت‌هایشان در زندگی واقعی آماده سازد (علیخانی، ۱۳۸۳). با وجود این، مسئولیت آموزش فضائل اخلاقی و وظیفه تمامی نیروهای تربیتی جامعه از جمله خانواده، رسانه، مسجد و نهادهای گوناگون اجتماعی است.

نیکوکاری در لغت به معنی «احسان، بخشش، کرم، نکوکرداری، نیک‌کنشی» (فرهنگ آبادیس، ۱۴۰۲)^۲ و «لطف، کرم، احسان، برّ، خوبی، مبرّت، خیر، کار خیر کردن، دستگیری» (دهخدا، ۱۴۰۲) است. در واقع، به کسانی که دارای این فضائل اخلاقی باشند، افراد نیکوکار گفته می‌شود. طباطبایی (۱۳۶۷، ج ۲: ۲۰) واژه نیکوکاری را چنین تعریف می‌کند: نیکوکاری درحقیقت همان انجام دادن کارها به طرز نیکو و شایسته است؛ شایستگی از نظر انجام عمل بر پایه ایمان به خداوند سبحان^۳. دو واژه «احسان» و «انفاق» نزدیک‌ترین واژگان به مفهوم نیکوکاری هستند (بهرامی، ۱۳۹۵). در آموزه‌های قرآن کریم واژه احسان از ریشه حُسن به معنای زیبایی و نیکی به کار رفته و دارای سه معناست: ۱. تفضل و نیکی به دیگران؛ ۲. انجام و سروسامان دادن به امور و کارها به وجه نیکو و کامل و ۳. انجام اعمال و رفتار صالح (احسان در این کاربرد مترادف با تقوا و پرهیزکاری است) (انصاری و فتحی، ۱۳۹۵).

توماس هابز^۴ «نیکوکاری را حظ و کیفی می‌داند که فرد از اثبات و نمایش نیرومندی‌هایش می‌برد. از این دیدگاه، انسان نیکوکار به خود و به دنیا نشان می‌دهد از دیگران توانمندتر است. او نمی‌تواند فقط به فکر خودش باشد، او به راحتی خواسته‌هایش را به خاطر دیگران که به توانمندی او نیستند، متعلق ساخته و با این کار دقیقاً در حال نمایش دادن برتری خویش است». همچنین، هابز در مقاله‌ای با عنوان «در باب سرشت انسان» نیکوکاری را این‌گونه وصف می‌کند: «برای اثبات و نمایش قدرت یک انسان هیچ حجتی بهتر از این نمی‌توان آورد که او نه تنها قادر به تحقق آمال خودش، بلکه قادر به کمک به

¹ Character education

² <https://abadis.ir/fatofa/>

^۳ ان الاحسان، اتیان الاعمال علی وجه الحسن من جهة الاستقامة و الثبات علی الايمان بالله سبحانه.

⁴ Thomas Hobbes

دیگران در تحقق آمالشان نیز هست؛ معنای نیکوکاری یعنی همین» (ریچلز^۱، ترجمه احمدی، ۱۳۸۸).

محمدی و شیخ‌الاسلامی (۱۳۹۲) نوع دوستی را یک رفتار اجتماعی معرفی کرده‌اند که تحت تأثیر سطوح مختلفی از متغیرهای محیطی مانند خانواده، همسالان، محله، ارزش‌های دینی، فرهنگ و قوانین قرار می‌گیرد. دورکیم^۲ در تحلیل رفتارهای نوع‌دوستانه آنها را «منتج از افزایش انسجام اجتماعی بیان می‌کند و نوع دوستی را اساس زندگی می‌داند» (Piliavin & Charng, 1999). روسو^۳ معتقد است «دو گزینه اصلی یعنی صیانت نفس و گزینه نوع دوستی یا دیگرخواهی در طبیعت بشر وجود دارد و انسان ذاتاً خوب و همدل است و دارای وجدانی است که او را به داوری درباره‌ی درستی و نادرستی چیزها قادر می‌سازد» (سبزه‌ای، ۱۳۸۶).

در پژوهش حاضر، نیکوکاری با توجه به پنج دیدگاه تعریف شده است. در دیدگاه نخست، به عمل و رفتاری گفته می‌شود که از سر خیرخواهی و با نیت کمک‌رسانی بدون منت و چشم‌داشت در برابر دیگران به‌خصوص افراد نیازمند چون فقرا، محرومین، بیماران، سالمندان و ... انجام می‌پذیرد. در دیدگاه دوم، معنی نیکوکاری صرفاً خیررسانی برای اشخاص نیست و شامل خیررسانی به تمام موجودات زنده نیز می‌شود (برای مثال، کمک به حیوانات زخمی). در دیدگاه سوم، نیکوکاری یک وظیفه دینی و شرعی در نظر گرفته شده است که با توجه به تأکید دین مبین اسلام بر این امر، شخص مؤمن به آن می‌پردازد. در دیدگاه چهارم، نیکوکاری فقط تکلیف شرعی در نظر گرفته نشده است، بلکه از آن به‌عنوان یک وظیفه انسانی، اخلاقی و مسئولیت اجتماعی یاد شده است. در دیدگاه پنجم، با استناد به کلام حضرت علی(ع) که می‌فرماید: «بهترین احسان، همدلی با برادران ایمانی است» (تمیمی آمدی، ۱۳۸۱: حدیث ۳۰۲۳) می‌توان گفت نیکوکاری فقط شامل کمک‌های مادی نیست و سایر نیازهای اساسی انسان چون همدلی، محبت، همفکری و کسب آگاهی و دانش را هم می‌توان زیرمجموعه عمل نیکوکاری قرار داد. همچنین، در این مقاله علاوه بر دیدگاه‌های فوق نسبت به مفهوم نیکوکاری، مصادیق نیکوکاری نیز در تحلیل متون مذکور مدنظر قرار گرفته‌اند؛ از جمله نوع دوستی، مهرورزی، گذشت، ایثار، بخشش، رحمت و رأفت، انفاق، احسان، همدلی، کمک به هم‌نوعان و مراقبت بر حقوق آنان و ...

۲- پیشینه پژوهش

- یعقوبی و حسینی اصل نظرلو (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «پیش‌بینی شادی براساس بخشودگی، نوع دوستی و معنا در زندگی» به این نتیجه دست یافتند که بین شادی با معنا در زندگی و بخشودگی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

- گلچین و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «تحلیل تجربی رابطه عوامل اجتماعی با گرایش به رفتارهای نوع‌دوستانه» به این نتیجه رسیدند که هرچه میزان دینداری، اعتماد اجتماعی، خوشایندی تجربه‌های گذشته افراد از یاری‌رسانی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و همدلی شهروندان بیشتر باشد، گرایش به انجام رفتارهای نوع‌دوستانه نیز بالاتر خواهد بود.

- میرزاپوری (۱۳۹۶) در نتایج پژوهشی با عنوان «تأثیر دینداری اسلامی بر شکل‌گیری فرهنگ نوع دوستی» بیان کرد که

¹ James Rachels

² Emile Durkheim

³ Jean-Jacques Rousseau

اسلام به دلیل دارابودن قابلیت تولید فرهنگ مبتنی بر ارزش‌ها و هنجارهای انسان‌دوستانه، موجب افزایش اعتماد اجتماعی، هنجارمداری، مسئولیت‌پذیری و رفتار انسان‌دوستانه نسبت به هم‌نوعان می‌شود.

- عیاری و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «پدیدارنگاری آسیب‌شناسانه از آموزش نیکوکاری به کودکان با راهکارهای برون‌رفت از آن» به بررسی آسیب‌های موجود در مسیر درونی‌کردن ارزش نیکوکاری در کودکان و نوجوانان پرداختند که نتایج مصاحبه نشان دادند عواملی از جمله نبود برنامه‌های شاد و خارج از زمان برنامه درسی رسمی برای تدارک فعالیت‌های خیرخواهانه، بی‌روح و خشک‌بودن شیوه‌های آموزشی برای انتقال این مفهوم و مصادیق آن، هم‌سوی‌بودن آموزش‌های مدرسه با آموزش برخی از ولدین در این زمینه، بی‌اعتمادی به مراکز خیریه و افراد نیازمند توسط برخی خانواده‌ها، کافی‌نبودن درآمد و مشکلات اقتصادی جهت کمک به دیگران، تمرکز کودکان بر بازی و تفریح به جای پرداختن به مسائلی چون نیکوکاری، تلقی مفهوم نیکوکاری صرفاً از جنبه مادی آن، کمبود وقت در مدارس، آموزش اشتباه و طفره‌رفتن ولدین از تدارک برنامه‌هایی برای مشاهده نحوه انجام فعالیت‌های خیرخواهانه، عرضه برنامه‌های ترویج سبک زندگی فردگرایانه و گاهی تجمل‌گرایانه، عدم فرهنگ‌سازی مناسب برای شرکت خودجوش در فعالیت‌های نیکوکاری، عدم تدارک فعالیت‌های نیکوکارانه ویژه کودکان و نوجوانان در جامعه، نبود نهادی با افراد متخصص جهت آموزش نیکوکاری به کودکان از جمله آسیب‌های موجود در نهادینه کردن ارزش و جایگاه نیکوکاری در کودکان و نوجوانان بوده است.

- افراسیابی و محمدی (۱۳۹۲) به بررسی «عوامل اجتماعی مرتبط با نوع‌دوستی در میان معلمان شهرهای یزد و نورآباد» اقدام کردند و نتایج آنها نشان داد که میزان نوع‌دوستی معلمان به شکل معناداری بیشتر از حد متوسط است و متغیرهای سرمایه اجتماعی، سن، احساس امنیت اجتماعی، پایبندی دینی و محل خدمت رابطه معناداری با نوع‌دوستی دارد.

- اسکندری نسب (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «بررسی مفاهیم ایثارگری در کتاب‌های دینی دوره ابتدایی ۹۱-۹۲» به بررسی مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های دینی قرآن و هدیه‌های آسمانی پرداخت و نشان داد مفهوم ایثارگری به‌طور گسترده در کتاب‌های دینی مدارس ابتدایی مطرح شده است.

نتایج برخی تحقیقات همچون تحقیق ام‌سی‌گینلی و کارلو^۱ (2007) به این اشاره داشت که کودکان دارای رفتار نوع‌دوستی، سطح سلامت بالاتر و توانایی‌های تحصیلی بهتری دارند و درمقابل، کودکانی که رفتار ضد اجتماعی^۲ دارند تنها، غمگین و عصبی‌اند و مهارت‌های تحصیلی کمتری در مقایسه با دیگران دارند.

نتایج پژوهش‌های فوق بیانگر برخی از جنبه‌های نیکوکاری همچون تأثیرات روانی، تربیتی، اجتماعی و اقتصادی، آسیب‌های موجود در مسیر آموزش مفاهیم نیکوکاری، میزان و نحوه پرداختن به مفاهیم اخلاقی و مسئولیت‌های اجتماعی در کتب درسی هستند. هم‌اکنون پرسش این است که با توجه به اینکه طی دهه آخر قرن چهاردهم شمسی که به طور اساسی اسناد تحولی نظام آموزشی ایران تصویب و به اجرا گذاشته شد، رویکرد و دستاورد این اسناد در حوزه آموزش نیکوکاری به کودکان دبستانی چیست.

¹Mc Ginley & Carlo
2 Agreeableness

۳- پرسش‌های مدنظر

در این مقاله پرسش اساسی این است که «آموزش نیکوکاری در مدارس ابتدایی ایران چگونه است؟» در پیگیری این پرسش، دو جنبه اساسی مطرح بود: نخست، سیاست‌گذاری‌های آموزش نیکوکاری به کودکان دبستانی و دوم واقعیت‌های آموزش نیکوکاری به کودکان دبستانی. در پیگیری سیاست‌های نیکوکاری پرسش این است که در اسناد بالادستی نظام آموزشی، چه فرصت‌هایی برای آموزش نیکوکاری در مدارس ابتدایی فراهم شده است. در تشریح واقعیت‌های آموزش نیکوکاری این پرسش مطرح است که در متن و محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی چه مباحث و فرصت‌هایی برای آموختن نیکوکاری لحاظ شده است.

۴- روش بررسی

در این پژوهش، روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد تا پاسخ هر دو پرسش آشکار شود. این رویکرد شیوه‌ای مناسب برای به دست آوردن نتایج معتبر و پایا، از داده‌های متنی به‌منظور ایجاد دانش، ایده جدید، ارائه حقایق و راهنمای عملی برای عملکرد است که از طریق تفسیر ذهنی اطلاعات از محتوا به طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای مفهومی پرداخته می‌شود. در واقع، هدف از این شیوه فشرده‌کردن، توصیف وسیع یک پدیده و دستاورد این تحلیل، مفاهیم یا طبقات توصیفی پدیده‌ها است. معمولاً هدف این فرایند، ساخت یک مدل، ایجاد سیستم مفهومی، نقشه مفهومی یا طبقات معنادار است.

دو رهیافت اصلی در تحلیل محتوای کیفی وجود دارد که شامل تحلیل محتوای استقرایی و قیاسی است که در پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کیفی به روش استقرایی استفاده شده است. در این روش، به بررسی و استنتاج موضوع‌ها و تم‌ها، از اطلاعات خام پرداخته می‌شود که گاهی به طرح نظریه می‌انجامد (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰).

در این مقاله، تمام کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و چهار سند بالادستی یعنی «چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ شمسی»، «سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش»، «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، «برنامه درسی ملی» تحلیل شدند. تحلیل به شیوه جزء به جزء متن دنبال شد و از این طریق به گزینش و انتخاب مفاهیم در راستای هدف مدنظر یعنی واکاوی جایگاه نیکوکاری و مصادیق آن اقدام شد. این عمل موجب شد روند کار مرحله به مرحله به سمت تعیین واحد معنا و فشرده‌ساختن آن پیش رود تا زمانی که طرح‌ریزی رمزها از متن ظهور یابد و کدگذاری انجام شود. سپس براساس شباهت‌ها و تفاوت‌های حاصل و در صورت داشتن زمینه‌ای مشترک، رمزها ادغام و کدگذاری انجام شد و سپس این مقوله‌بندی از سازمان‌دهی و گروه‌بندی کردن رمزها به صورت خوشه‌های معنادار^۱ یا همان مفاهیم کلی حاصل از جمع‌بندی این مقوله‌ها با عنوان کدگذاری انتخابی یا گزینشی، دسته‌بندی شد. از این طریق، مفاهیم و معانی ملحوظ در اسناد و منابع شناسایی و تدوین شد.

^۱ Meaningful Clusters

۵- یافته‌های پژوهشی

۵-۱- تصویر آموزش نیکوکاری در اسناد بالادستی برنامه درسی ایران

در پاسخ به سؤال اول پژوهش از روش تحلیل محتوای استقرایی استفاده شد و برای این منظور چهار سند بالادستی بررسی شدند و فراوانی تمامی عبارت مربوط به مفهوم نیکوکاری و مصادیق آن استخراج شد که نتیجه آن در جداول ۱ نشان داده می‌شود:

جدول (۱): تعداد فراوانی واژه نیکوکاری و مصادیق آن حاصل از تحلیل محتوای اسناد بالادستی

Table (1): The number of frequency of the word of Philanthropy and its examples from the content analysis of the above-mentioned documents

سیاست‌های تحول آموزش و پرورش	سند چشم‌انداز ۱۴۰۴	برنامه درسی ملی	سند تحول بنیادین آموزش و پرورش	اسناد کلید واژگان
۰	۰	۰	۱	نیکوکاری
۰	۰	۰	۲	خیرخواهی
۰	۰	۳	۰	احسان
۰	۰	۴	۰	نوع‌دوستی
۱	۲	۳	۵	ایثار و فداکاری
۱	۱	۲	۴	مسئولیت‌پذیری
۰	۰	۲	۲	مهرورزی
۰	۰	۲	۱	همدلی
۱	۰	۲	۴	عدالت‌خواهی
۰	۲	۲	۴	خدمت و کمک به محرومین
۰	۰	۱	۲	مشارکت اجتماعی
۰	۰	۰	۱	کمک به حادثه دیدگان
۰	۰	۰	۱	دفاع از محرومین و مستضعفان
۰	۱	۱	۱	حرکت‌های خیرخواهانه مردمی
۰	۰	۰	۲	مشارکت در وقف و امور خیریه
۰	۲	۲	۰	کمک به کاهش فقر در جامعه
۰	۰	۱	۴	آموزش در مناطق محروم
۰	۰	۲	۰	تلاش در حل مشکلات دیگران
۱	۱	۱	۰	ترجیح نیازهای دیگران به نیازهای خود

نتایج حاصل از تحلیل محتوای اسناد بالادستی نشان دادند واژه نیکوکاری فقط یکبار در سند تحول بنیادین در قالب «بسط فرهنگ نیکوکاری» مطرح شده و در سایر اسناد به سایر مفاهیم و مصادیق آن از جمله خیرخواهی، مهرورزی، فداکاری، آموزش در مناطق محروم، کمک به زلزله‌زدگان و محرومین، ایثارگری، تلاش در حل مشارکت اجتماعی، توانمندسازی دانش‌آموزان مناطق محروم و مرزی، دفاع از محرومان و مستضعفان، مشارکت دانش‌آموزان در هنگام وقوع حوادثی چون سیل و زلزله و ... اشاره شده است.

برخی از مفاهیم مطرح در اهداف و چشم‌اندازهای اسناد بررسی‌شده نشان می‌دهند هدف آن است که دانش‌آموزان از شایستگی‌های پایه مربوط به نیکوکاری با معنایی خاص برخوردار باشند. در سند برنامه درسی، توجه به این امر در برخی

حوزه‌ها بیشتر بوده و در برخی حوزه‌ها به آن توجه چندانی نشده است. یکی از نکات مثبت جایگاه نیکوکاری در برنامه درسی ملی، توجه به آن از سطح خرد تا کلان یعنی از سطح خانواده تا جهانی است که نیکوکاری و مصادیق آن را محدود به جغرافیای محلی نمی‌کند. همچنین، یکی دیگر از نکات مثبت در برنامه درسی ملی، ارائه راهکار غیرمستقیم اما تأثیرگذار در کاهش و ریشه کن کردن فقر است که آن هم مربوط به حوزه آموزش کار و فناوری می‌باشد. در این سند، مهارت‌آموزی و یادگیری فناوری و کار باعث افزایش درآمد و پیشرفت مالی فرد، مشارکت در زندگی اجتماعی و اقتصادی، کاهش فقر و ... بیان شده است. در تفسیر این بند می‌توان گفت دانش‌آموزان به‌عنوان عضوی از جامعه، به‌ویژه در زندگی آتی، اگر بتوانند کار و مهارتی را بیاموزند و از این طریق به بهبود وضعیت اقتصادی خود و جامعه کمک کنند، تأثیر حداقلی کسب چنین مهارتی باعث می‌شود شخص جزو اقشار نیازمند جامعه قرار نگیرد؛ البته این مباحث با مفهوم نیکوکاری مطرح در برنامه درسی ملی و سند تحول آموزش و پرورش همخوانی دارد. در آنجا نیکوکاری اصولاً خدمتی مادی به دیگری است. یعنی نخست، اقتصادی‌بودن و دوم، بین‌الاشخاصی بودن آن مطرح است. این نوعی نگاه محدود به نیکوکاری است که ترویج می‌شود.

همچنین، روح حاکم بر سند چشم‌انداز توسعه در افق ۱۴۰۴ آن است که ایران کشوری توسعه‌یافته باشد. اهدافی از قبیل «جامعه‌ای به دور از فقر، فرصت‌های برابر و توزیع مناسب درآمد» و «افزایش قدرت خرید گروه‌های کم‌درآمد، محروم و مستضعف، کاهش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی جامعه به‌وسیله مهار تورم» در برنامه‌های مبتنی بر این سند، همه چنین رویکردی را نشان می‌دهند. رسیدن به این اهداف یکی از عواملی است که به کاهش فقر و فاصله طبقاتی غنی و فقیر کمک می‌کند. یکی دیگر از نکات شایان توجه در این سند، این است که این سند با هدف تبیین افقی برای توسعه ایران در زمینه‌های مختلف فرهنگی، علمی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی طراحی شده است؛ در صورتی که امر کمک‌رسانی و فقرزدایی بیشتر در بخش اقتصادی آن بیان شده است. با توجه به رویکرد حاکم بر این سند که به رفاه عمومی توجه دارد، مسئله نیکوکاری به‌نحو مرسوم آن مطرح نشده است. آنچه مدنظر این سند است چنین صورت‌بندی می‌شود که: «غنی‌کردن خود و کمک به توسعه کشور یعنی نیکوکاری».

در ابلاغیه سیاست‌های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش به خود واژه نیکوکاری اشاره‌ای نشده است؛ اما مفاهیمی در جهت رشد و پرورش حس خیرخواهی، جمع‌گرایی و ایثارگری در دانش‌آموزان بیان شده است. روح حاکم بر این سیاست‌ها ایثارگری را به معنای تلاشی برای گسترش حکومت اسلامی در نظر می‌گیرد؛ حتی وقتی بحث ایثار در سطح خرد و موضوع در ارتباط با خودی‌ها مطرح است و البته جنبه مادی دارد. بعد از جستجوی در اسناد بالادستی مواردی از افعال و انتظاراتی که در ذیل مفهوم نیکوکاری و مصادیق آن قرار داده می‌شوند، شناسایی شدند. عباراتی که در آنها واژه نیکوکاری و مصادیق آن به کار گرفته شده بود، با عنوان «آنچه در اسناد مطرح است» در نظر گرفته شد و بعد معنای آنها با عنوان «آنچه می‌توان دریافت» استخراج و در جدول شماره ۲ ارائه شد.

جدول (۲): دستاوردهای حاصل از تحلیل محتوای اسناد بالادستی

Table (2): The results of the content analysis of upstream documents

آنچه می توان دریافت	آنچه در اسناد مطرح است
۱. پرورش دانش آموز نیکوکار	- پرورش حس مسئولیت پذیری در برابر دیگران به ویژه نسبت به محرومان و مستضعفان
۲. محدودسازی اینثارگری و فداکاری به خودی ها	- پرورش حس اینثارگری و فداکاری - پرورش حس مهرورزی، رأفت، همدلی و محبت
۳. باورداشتن کمک به دیگران	- پرورش حس نوع دوستی و علاقمندی به احسان و خیرخواهی - پرورش حس مسالمت جویی و جمع گرایی
۴. تشویق به امور خیر و وقف	- پرورش شخص تکریم کننده دیگران از جمله والدین، معلم و ... - پرورش شخص مقدم شمارنده منافع جمعی بر فردی
۵. کمک مادی به دیگران	- پرورش حس احترام و خدمت رسانی به بزرگسالان - پرورش مهارت کمک رسانی به حل مشکلات مسلمانان خصوصاً مسلمانان ستم دیده - توجه به خدمات عام المنفعه و ماندگار - کمک به حل مشکلات جهانی از جمله روابط ظالمانه، فقر، بیماری و تبعیض - توسعه حمایت از مظلومین و مستضعفین - کمک به افزایش قدرت خرید گروه های کم درآمد، محروم و مستضعف - کمک به تأمین مسکن گروه های کم درآمد و نیازمند - کمک به کاهش فقر در مناطق روستائین - توجه به حمایت تحصیلی در مناطق محروم - تشویق واقفین و خیرین به مشارکت در مدرسه سازی - توجه به مدیریت صحیح موقوفات و امور خیریه

در نهایت، پنج هدف یا رویکرد از اسناد بالادستی در رابطه با توجه به مقولات مرتبط با نیکوکاری استخراج شدند که در ادامه توضیح داده می شوند:

۱. پرورش دانش آموز نیکوکار: تربیت دانش آموزانی که نسبت به فعالیت های خیر، احسان، همدلی، نوع دوستی، مهرورزی، دلسوز و مسئولیت پذیر بودن نسبت به دیگران به ویژه نیازمندان و ... توجه داشته باشند و عمل به آن را از واجبات زندگی خود بدانند. اصولاً این آموزه ها دارای جنبه مادی اند (به معنای کمک مادی به فقرا خودی).

۲. محدودسازی نیکوکاری به خودی ها: وقتی بحث از «کمک به مسلمانان ستم دیده» یا «پرورش مهارت کمک به حل مشکلات مسلمانان» یا «توسعه حمایت از مظلومین و مستضعفین» یا «کمک به حل مشکلات جهانی از جمله روابط ظالمانه، فقر، بیماری و تبعیض» مطرح است، موضوع اینثار جنبه جهادی و دفاعی پیدا می کند و بر بنیاد «خودی - غیر خودی» جلوه عملی می یابد. این نوعی نیکوکاری است که در خدمت دفاع از خودی ها و البته ایجاد محرومیت و سختی برای غیر است. انسان بودن معنای محدودی پیدا می کند که گروه و جمعیت خاص را شامل می شود. همچنین، نوعی از خود برتر بینی دیده می شود که اصولاً با منطق نیکوکاری ناسازگار است.

۳. باورداشتن کمک به دیگران: در میان موضوعات «پرورش حس مسالمت جویی و جمع گرایی»، «پرورش دانش آموز تکریم کننده والدین، معلم و ...» و «پرورش دانش آموز مقدم شمارنده منافع جمعی بر فردی» مواردی اند که ظاهراً در خدمت آن هستند تا انسان به معنای اعم مدنظر باشد! اما چنین نیست. اینها همه در گروه خاص معنا دارد. شیعه بودن و در درون آن هم باورهای خاص داشتن مطرح است. این پرورش درون گرایانه است؛ یعنی در درون گروه هایی خاص معنا می گیرد؛ به همین سبب، ابتدا خانواده و والدین مطرح اند و بعد «پرورش احساس مسئولیت در قبال محرومان و مستضعفان».

۴. **تشویق به امور خیر و وقف:** توجه به شکل‌گیری نگرش، علاقه و انگیزه برای مشارکت در امور خیر و وقف جزو مواردی‌اند که در اهداف آموزشی اسناد بالادستی به آنها توجه شده است. این نوعی زمینه‌سازی برای کسانی است که در کوشش‌های خود توفیق مادی داشته‌اند تا از این طریق باز هم گروه‌های خودی را بهره‌مند کنند. در هر صورت، آشنایی با مفهوم وقف دارای ارزش آموزشی است و آن را می‌توان مبارک دانست؛ هرچند ناآگاهی از واقعیت وقف در جهان، موضوعی است که محدودنگری را بر اشخاص حاکم می‌کند. همچنین، وقف و خیر در این نگاه به نوعی کوشش در ارتباط با حکومت معنا می‌شود: «تشویق واقفین و خیرین به مشارکت در مدرسه‌سازی!» این خواست با این گزاره که «مدیریت صحیح موقوفات و امور خیریه» کمال می‌یابد که گویی حکومت قادر است آنچه درست است را آشکار کند!

۵. **کمک مادی به دیگران:** ترویج فرهنگ امور خیر و جمع‌آوری کمک‌های مردمی، موضوعی مهم در نگاه به نیکوکاری است. وقتی مباحثی مثل «کمک به افزایش قدرت خرید گروه‌های کم‌درآمد، محروم و مستضعف» یا «کمک به تأمین مسکن گروه‌های کم‌درآمد و نیازمند» یا «کمک به کاهش فقر در مناطق روستانشین» یا «توجه به حمایت تحصیلی در مناطق محروم» مطرح می‌شود، جنبه مادی کمک به‌طور آشکاری دیده می‌شود. اصولاً نیکوکاری در سیاست‌های آموزشی ایران دارای جنبه مادی است. این یک نگاه محدودنگر و البته ناقص از نیکوکاری را ارائه می‌کند.

۵-۲- تصویر نیکوکاری در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی ایران

در پژوهش حاضر، همه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت و تمام واژه‌هایی که مربوط به مقوله نیکوکاری و مصادیق آن بودند، شناسایی و استخراج شدند. در جداول زیر آن دسته از کلمات و مفاهیم مربوط به نیکوکاری که در هر یک از موضوعات درسی مانند درس قرآن به تفکیک هر پایه تحصیلی آمده است، به‌صورت یکجا قرار گرفتند تا نتایج ملموس‌تری از وضعیت محتوای مرتبط با نیکوکاری در هر پایه و میزان تقویت مفاهیم آن نسبت به پایه قبلی را نشان دهد.

جدول (۳): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی قرآن دوره ابتدایی

Table (3): Content analysis of Quranic textbooks in elementary school

پایه	درس	آموزه‌های نیکوکاری
اول	۳	- به پدر و مادر خود نیکی کنید (اسراء، ۲۳) - هدیه پدربزرگ به نوه‌هایش
	۴	- هدیه امام حسین(ع) به معلم قرآن فرزندش
	۶	- از آنچه به شما روزی داده‌ایم انفاق کنید
دوم	۳	- خدا نیکوکاران را دوست دارد (آل عمران، ۱۳۴) - که تو را از نیکوکاران می‌بینم (یوسف، ۳۶) - ما نیکوکاران را این گونه پاداش می‌دهیم (صافات، ۳۷) - نیکویی کنید که خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد (بقره، ۱۹۵) - سفارش به نیکی به پدر و مادر (نساء، ۳۶) - فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
	۴	- و تا زنده هستیم به نماز و زکات سفارش کرده است (مریم، ۱۹) - وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ
۱۰	۱۰	- إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ - وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ - آیا آن را که روز جزا را دروغ می‌شمرن، دیدی؟ او همان کسی است که یتیم را به اهانت می‌راند و مردم را به طعام‌دادن به یتیم‌ها و بی‌نیوا نمی‌دارد. پس وای بر آن نمازگزارانی که در نماز خود سهل‌انگارند، آنان که ریا می‌کنند و از دادن زکات دریغ می‌ورزند (ماعون، ۷ تا ۱۱)
	۱۱	- پاداش کار خوب، خوبی کردن است (الرحمن، ۶۰) - وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ - ما اجر نیکوکاران را ضایع نخواهیم کرد (کهف، ۱۲۱) - رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است (الأعراف، ۵۶) - آنان که نیکوکارند در حیات دنیا هم نیکی و خوشی ببینند (نحل، ۳۰۹) - خداوند با کسانی است که تقوا پیشه کرده‌اند و کسانی که نیکوکارند (نحل، ۱۲۸) - پس تو از آنها درگذر که خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد (مائده، ۱۳)

۱۲	- پیامبر در انجام کارها به مردم کمک می‌کرد و به عبادت بیماران می‌رفتند	
درس آخر	- آنان را جز این فرمان ندادند که خدا را بپرستند؛ در حالی که در دین او اخلاص می‌ورزند و نماز گزارند و زکات دهند این است دین درست و راست (بینه، ۵) - هر دو راه را بدو کردیم، ولی نخواست از گردنه بالا رود، تو چه دانی که آن گردنه چیست، بنده‌ای را آزادکردن یا در روز گرسنگی طعام‌دادن به یتیمی خویشاوند یا بینوایی خاک نشین (البلد، آیات، ۱۰ الی ۱۶)	
۱۳	- همانا خداوند فرمان به عدل و احسان می‌دهد (نحل، ۹۰)	سوم
۱۶	- دارایی خود را در راه دوستی خدا به خویشان و یتیمان و فقیران و در راه ماندگان و گدایان بدهد (بقره، ۱۷۷)	
۲۱	- و هم بر دوستی او (یعنی خدا) به فقیر و طفل یتیم و اسیر طعام می‌دهند (انسان، ۸)	
(انس با قرآن)	- وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا (اسراء، ۲۳) - و (ای رسول ما) تو خود حقوق خویشاوندان و ارحام خود را ادا کن و نیز فقیران و رهگذران بیچاره را به حق خودشان برسان و هرگز (در کارها) اسراف روا مدار (اسراء، ۲۶) - کارهای خوب را زودتر از دیگران انجام دهید (مائده، ۴۸) - هرکس ذره ای خوبی کند، نتیجه کارش را ببیند و هرکس ذره ای بدی کند، نتیجه کارش را ببیند (زلزال، آیه های ۷ و ۸) - همان‌طور که خدا به تو خوبی کرده است، به دیگران خوبی کن (قصص، ۷۷)	
۱	- و نماز بخوانید و زکات بدهید (بقره، ۴۳)	چهارم
۷	- و نماز را به پا دارید و زکات بپردازید و در راه خدا قرض نیکو بدهید (مَزْمَل، ۲۰)	
۸	- و مرا سفارش کرده که نماز بخوانم و زکات بدهم تا وقتی زنده هستم (مریم، ۳۱) و مرا نیکوکار به مادرم قرار داد ...	
۹	- ای مؤمنان، از آنچه خدا به شما روزی داده است، انفاق کنید (بقره، ۲۵۴) - مثل کسانی که انفاق می‌کنند اموالشان را در راه خدا، مانند مثل دانه‌ای است که می‌رویاند هفت خوشه و در هر خوشه صد دانه است (بقره، ۲۶۱) - حدیثی از حضرت فاطمه(س): من خواندن قرآن، نگاه‌کردن به چهره رسول خدا و انفاق در راه خدا را بسیار دوست دارم - و نماز به پا دارند و از آنچه روزیشان کردیم انفاق کنند (حج، ۳۵) - شما هرگز به مقام نیکوکاران و خاصان خدا نخواهید رسید، مگر از آنچه دوست می‌دارید و محبوب شماست در راه خدا انفاق کنید (آل عمران، ۹۲) - ای اهل ایمان، انفاق کنید از بهترین آنچه اندوخته‌اید و از آنچه برای شما از زمین می‌رویانیم (بقره، ۲۶۷) - و شما هرچه (در راه رضای حق) انفاق کنید، به شما عوض می‌بخشد و او بهترین روزی‌دهندگان است (سبا، ۳۹)	
۱	- هدایت و رحمتی برای نیکوکاران؛ کسانی که برپا می‌دارند نماز را و می‌پردازند زکات را (لقمان، ۴ و ۳)	پنجم
۴	- و أَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ - فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ - احسان و مهمان‌نوازی حضرت ابراهیم(ع) و همسرش سارا - هر کس کار نیکی انجام دهد، ده برابر به او پاداش دهند - در نیکی کردن و کارهای خوب به یکدیگر کمک کنید، ولی در گناه و کارهای بد همکاری نکنید (مائده، ۲)	
۷	- مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أُنْبِتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سَبِيلَةٍ مِثْلُ حَبِّ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ (بقره، ۲۶۱) - سخن خوب و عفو و گذشت بهتر است از بخششی که به دنبال آن آزار و اذیت باشد (بقره، ۲۶۳) - و هم بر دوستی او (یعنی خدا) به فقیر و طفل یتیم و اسیر طعام می‌دهند (انسان، ۸)	
۸	- خداوند به رعایت عدالت و نیکی به دیگران دستور می‌دهد (نحل، ۹۰)	
۱۰	- آنان (افرادی که از روزیشان، انفاق می‌کنند) هستند که حقا مؤمنند، برای آنها نزد پروردگارشان درجات و آمرزش و روزی نیکو خواهد بود (انفال، ۴)	
۱	- وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَشَاقِرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا - از آنچه به ایشان روزی دادیم، انفاق می‌کنند	ششم
۵	- اینها پیش از این از نیکوکاران بوده‌اند (ذاریات، ۱۶) - و در اموالشان برای فقیران و نیازمندان سهم مشخصی قرار می‌دادند (ذاریات، ۱۹)	
۸	- آیا جزا و پاداش نیکی جز نیکی کردن است؟ (الرحمن، ۶۸)	

۱۰	- و انفاق کنید از آنچه به شما رسیده است، پس کسانی از شما که ایمان آوردند و انفاق کردند، برای آنها پاداش بزرگی است (حدید، ۷) - وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ... (سوره بقره، ۱۹۵) - و انفاق کنند از آنچه به آنها روزی دادیم آشکارا و نهان (رعد، ۲۲)	
۱۲	- ای کسانی که ایمان آورده‌اید، چون خواهید که با پیامبر نجوا کنید، پیش از نجواکردن صدقه بدهید، این برای شما بهتر و پاکیزه‌تر است و اگر برای صدقه چیزی نیافتید، خدا آمرزنده و مهربان است (مجادله، ۱۲) - آیا ترسیدید پیش از نجواکردن صدقه بدهید؟ حال که صدقه نداده‌اید و خدا هم توبه شما را پذیرفته است، پس نماز بگذارید و زکات بدهید و از خدا و پیامبرش اطاعت کنید که خدا به کارهایی که می‌کنید آگاه است (مجادله، ۱۳) - معنی کلمه زکاة چیست؟	
درس آخر	- از آنچه روزیتان داده‌ایم در راه خدا انفاق کنید، پیش از آنکه یکی را مرگ فرا رسد و بگوید: ای پروردگار من، چرا مرگ مرا اندکی به تأخیر نینداختی تا صدقه دهم و از شایستگان باشم؟ (منافقون، ۹) - تا تو انفاق از خدا بترسید و گوش فرا دارید و اطاعت کنید و به سود خود از مالتان انفاق کنید و آنان که از حرص نفس خویش در امان مانده‌اند؛ رستگاران، اگر به خدا فرض‌الحسنه دهید، برایتان دو برابرش خواهد کرد و شما را می‌آمزد که او شکر پذیرنده و بردبار است (تغابن، ۱۶-۱۷)	

جدول (۴): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی علوم تجربی دوره ابتدایی

Table (4): Content analysis of experimental science textbooks of elementary school

پایه	درس	آموزه‌های نیکوکاری
اول	۳	- کمک به خدمه مدرسه
دوم	۲	- و بالوالدین احساناً
ششم	۱۳	- کمک کردن به دیگران و مهربانی کردن

در کتاب‌های علوم تجربی پایه‌های سوم، چهارم و پنجم اشاره‌ای به مفهوم نیکوکاری و مصادیق آن نشده است.

جدول (۵): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ریاضی دوره ابتدایی

Table (5): Content analysis of elementary school mathematics textbooks

پایه	درس	آموزه‌های نیکوکاری
اول	۲۳	- کمک برادر بزرگ به برادر کوچک‌تر در قالب تصویر و غذادادن به حیوانات
	۲۴	- هدیه‌دادن مداد رنگی به دوست
	۵	- کمک درسی برادر بزرگ‌تر به خواهر
دوم	۶	- مریم ۶ سکه و ... داشت. او ۳۲۵ ریال در صندوق صدقات انداخت ...؟ - استفاده از تصویر صندوق صدقه در تصویر - یکتا ۵۶ ریال داشت. اگر ۳۲ ریال را صدقه دهد ...؟ - یکتا ۸۴ ریال داشت. اگر ۳۷ ریال را صدقه دهد ...؟ - سارا ۵۲۴ ریال داشت. اگر ۱۵۰ ریال را صدقه دهد ...؟
	۷	- اشاره به ارزش کمک درسی به همکلاسی
	۳	- مهدی یک دوم و حسین یک سوم پولشان را صدقه دادند - مهدی دو سوم و زهرا یک سوم پولش را صدقه دادند - تصویر صندوق صدقه
	۴	- پخش بسته شکلات برای جشن ولادت پیامبر اکرم(ص) - جواد برای شرکت در جشن نیکوکاری ۲۴ دفترچه خریده بود
چهارم	۸	- پخش بسته‌های شکلات به همسایگان در روز نیمه شعبان

۱	– هزینه ساختن مدرسه ۸۷۰ میلیون تومان است. ۷۰۰ میلیون تومان آن را افراد خیر اهدا کردند ...	پنجم
۲	– یک فرد نیکوکار ۱/۲ هزینه ساخت یک مسجد و فرد دیگری ۱/۳ هزینه آن را پرداخت کرده است ...	
۳	– پدر مریم ۵۰۰ هزار ریال به او داد. مریم ۶۰ درصد این پول را به یک مؤسسه خیریه بخشید ...	
۲	– دو نیکوکار ۱/۳ دارایی خود را برای ساختن مدرسه اهدا کردند ...	ششم
۳	– کمیته امداد امام خمینی بسته‌های لوازم التحریر را برای مناطق محروم ارسال کرد ...	
۶	– بچه‌ها ۵۰ فرقه برای فروش در بازارچه نیکوکاری مدرسه درست کرده بودند ...	

جدول (۶): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی

Table (6): Content analysis of persian textbooks in elementary school

پایه	بخش	درس	آموزه‌های نیکوکاری
اول	اول نگارها	سربرگ	– به پدر و مادر خود نیکی کنید
		۴	– احترام و نیکی به معلم و کمک به خدمه با تمیز نگه داشتن کلاس و مدرسه
		۶	– نیکی والدین به فرزندان
		۶	– کمک به دوستان و خدمه پارک
		۸ و ۷	– نیکی به حیوانات
	نشانه‌ها (۱)	۱۰	– احترام و نیکی والدین به هم و هدیه‌دادن
		۳	– نیکی و احترام به معلم
		۴	– نیکی پدر به فرزند و دوستان به هم
		۶	– فداکاری و ایثار سربازان
		۸	– نیکی مادر بزرگ به نوه‌هایش
اول	فارس‌ی آموز (۱)	۱۲	– کمک به حیوانات زخمی
		۱۳	– هدیه‌دادن پدر بزرگ به نوه‌هایش
		۱۵	– نیکی خواهر به برادر
		قرآن	– نیکی پدر به فرزند
		۱۶	– نیکی مادر به فرزند
	خواندن	۲۰	– عیادت از دوست مریض
		۱/۱ از ۷	– هدیه‌دادن در نوروز
		۱/۲ از ۴	– کمک به حیوانات زخمی
		۱/۲ از ۴	– کمک به افراد مریض
		۱/۲ از ۵	– کمک به سالمندان در عبور از خیابان
دوم	۱ نهادها ۶ ایران من	۱/۲ از ۶	– کمک به مادر
		۱/۲ از ۷	– غذا دادن به حیوانات و هدیه پدر به پسر
		۱/۳ از ۱	– کمک به پرندگان با آزاد کردن آنها از قفس
		۱/۳ از ۲	– تقویت ارزش قلدردانی از نیکی کردن از طریق داستان مار و مرد
		۱/۳ از ۷	– خدایا به من کمک کن تا انسانی نیکوکار و راستگو باشم
	۷ طبیعت	۲	– پخش شیرینی و شربت برای مردم – پختن آش چغندر میان همسایگان توسط پیرزن باغبان
		۱۵	– مردم پیش از نوروز در جشن نیکوکاری شرکت می‌کنند
			– نیکوکار: یعنی کسی که کار نیک انجام می‌دهد
			– درباره جشن نیکوکاری چه میدانی؟
		۱۷	– کمک کردن و آسیب‌نزدن به محیط و جانوران موجود در آن
سوم	۲: بهداشت	۳	– حفظ محیط زیست و پیشگیری از آلوده کردن آن
		۴	– اشاره به مرد فقیر درستکار و فروشنده خطاکار و اشاره به مثل: هرچه کنی به خود کنی

۳: اخلاق فردی و اجتماعی	۶	- کمک به هم‌نوعان و نجات جان دیگران از طریق معرفی الگوهای از شهدا - داستان کشاورز پیری که به فکر کمک به نسل بعدی خود بود و برای آنها درخت می‌کاشت
	۷	- اشاره به بیت: دیگران کاشتند و ما خوردیم ما بکاریم و دیگران بخورند
۴: راه زندگی	۸	- کمک حضرت فاطمه(ص) به زن فقیر که برای گرفتن لباس کهنه به منزل ایشان آمده بود؛ اما ایشان پیراهن نو عروسی خود را به او هدیه داد - خداوند می‌فرماید: هرگز سعادتمند نخواهید شد؛ مگر چیزی را که دوست دارید به نیازمندان ببخشید
	۹	- کمک حضرت سلیمان به حیوانات
۶: ایران من	۱۳	- اشاره به اهل خیر و احسان‌بودن در یکی از مصرع‌ها
	۱۴	- اشاره به افراد فداکار و از جان گذشته - خیرات در یادبود مبارزان فداکار در آزادی خرمشهر
	آخر	- دعا برای کسب توفیق خدمت به دیگران
چهارم	۲/۱	- کمک دانش‌آموزان به دوست تازه‌وارد به مدرسه و دعوت به جمع خودشان
	۲/۲	- کمک به افراد مسن و پخش آتش پشت پا برای سلامتی به‌عنوان احسان
	۲/۳	- اشاره به شخصی به نام باغچه‌بان و ابداع الفبای ناشنویان در جهت کمک به خواندن و نوشتن آنها - تعریف مفهوم نذری مبنی بر اینکه انسان تصمیم می‌گیرد برای رسیدن به خواسته‌اش کار خیری انجام بدهد که کمک به نیازمندان یکی از انواع آن است
	بخش نهایی	- اشاره به سفره افطاری و عمل نیک پذیرایی از دیگران
کتاب فارسی	۵	- توجه به ارزش رها کردن پرندگان از قفس
	۶	- فداکاری آرش کمان‌گیر برای سربلندی و پیروزی خاک وطنش
	۱۰	- خدمت به مردم با اولین کودکان باغچه‌بانان و ابداع روش آموزش خواندن و نوشتن به ناشنویان و نابینایان برای اولین بار توسط جبار باغچه‌بان
	۱۱	- فداکاری و ازجان‌گذشتگی جوانان ایرانی در راه وطن و آزادی خرمشهر
پنجم	۴	- بخشش به دیگران، یکی از توصیه‌های بازرگان به پسرانش
	۶	- همکاری، از خودگذشتگی و ایثار لازمه هر کشوری برای پیشرفت
	۸	- ازجان‌گذشتگی و فداکاری سربازان هخامنشی برای دفاع از وطن
	۱۱	- نجات جان هم‌نوع خود توسط انسان شریف و شجاع در شعله‌های آتش
	۱۴	- بخشش ثروت پیرمرد به نوه خود
	۱۵	- اشاره به قربانی گوسفند نذر شده و کمک به نیازمندان از گوشت آن
نگارش	۸	- شرح حال یا خاطره یکی از کسانی که در راه دفاع از میهن فداکاری کرده است
ششم	۲	- رشته پیوند خود، خلق و خلقت، نیکوکاری و محبت و احسان است
	۵	- تقویت مفهوم بخشندگی و مهمان‌نوازی
	۸	- گاهی نجات مردمی یا آینده ملتی به هوشیاری و فداکاری و تصمیم به‌هنگام و جان‌فشانی به‌موقع یک نفر یا جمعی محدود یا وابسته می‌شود؛ مانند آرش کمانگیر، شهید قلی سورانی یکی از دلاورمردان دوران دفاع مقدس بود و با فداکاری خود مانع سقوط شهر آبادان شد. - داستان فداکاری محمد جواد تندگویان در راه وطن و اسلام
	۹	- تلاش شبانه روزی علی‌اکبر دهخدا با تألیف لغت‌نامه دهخدا برای خدمت به مردم
	۱۲	- پس به کار دوستان اندیشه کن و دوستی ایشان به مردمی و احسان تازه دار - ناشناسی که به تاریکی شب می‌برد شام یتیمان عرب
	۱۴	- کمک به هم‌نوع کار پسندیده‌ای است و ثواب هم دارد
	۱۵	- نیکویی گویند و نیکوکاری کنید
نگارش	۱	- امروز بهترین دوستم جان مرا نجات داد
	۲	- بیا تا جهان را به بد نسپریم به کوشش همه دست نیکی بریم

نیاشد همی نیک و بد پایدار همان به که نیکی بود پایدار		
۳ - تمرینی دربارهٔ پرکردن جاهای خالی متنی درباره منت‌نگذاشتن بعد از کمک و کاری برای کسی انجام‌دادن		
۶ - سعیدیا مرد نکونام نمیرد هرگز		
۸ - خدمت و کمک پسر به پدر پیرش و الگو قرار گرفتن وی برای سایرین در نگهداری از افراد مسن		
۱۰ - تهیه روزنامه دیواری به همکاری گروهی درباره یکی از شهیدان، نویسندگان یا نیکوکاران محل زندگی خود		
۱۱ - توو نیکی می‌کن و در دجله انداز - به داد و دهش یافت آن نیکویی تو داد و دهش کنن فریدون تویی		
۱۷ - نیکویی گویند و زینهار بدی نکنید		

جدول (۷): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی

Table (7): Analysis of the content of the textbooks of heavenly gifts of the elementary school

پایه	نوع کتاب	درس	آموزه‌های نیکوکاری
اول
دوم	هدیه‌های آسمانی	۱	- اشاره به ارزش هدیه‌دادن
		۳	- دعا برای شفای بیماران و درخواست کمک از خداوند متعال برای نیازمندان
		۱۰	- سفره احسان و افطار، کمک به فقیران و یتیمان و طعام‌دادن به آنها
		۱۲	- کمک امام علی(ع) به خانواده‌هایی که پدرشان را از دست داده بودند - تمرین دربارهٔ کمک‌کردن
		۱۳	- کمک امام حسن(ع) به مسافر غریبه و کمک به نیازمندان
		۱۹	- پخش شربت و شیرینی برای رهگذران در جشن تولد امام دوازدهم
		۲۰	- دعای: خدایا به همه گرسنگان غذا بده - غذا دادن به پرندگان توسط کودک بعد از شنیدن دعای عمویش
		۴	- هدیه‌دادن مادر بزرگ به نوه
		۱۰	- غذا دادن به پرندگان توسط کودک بعد از شنیدن دعای عمویش
		۱۱	- ابوبکر صدیق به خانهٔ فقیری پیر و ناتوان می‌رفت، خانه‌اش را تمیز می‌کرد و کارهایش را انجام می‌داد
سوم	هدیه‌های آسمانی	۱۳	- کمک ابوبکر صدیق به مردم فقیر و گرسنه مدینه که دچار قحطی شده بودند و بیان اینکه خداوند در مقابل یک درهم ده درهم به من می‌دهد - کمک عثمان النورین به فقیران
		۱۴	- کمک حضرت علی(ع) به فقیران و کودکان یتیم و بیان اینکه: ای مردم من این زمین و چاه آب را به فقیران و کودکان یتیم بخشیدم
		۳	- سؤال از تصویر حاوی مفهوم کمک‌کردن
		۶	- توصیف خصلت فداکار بودن حضرت زینب(س)
		۷	- نیکی و احترام اویس به مادرش و بیان اینکه خداوند او را به واسطه این خصلتش بسیار دوست دارد «به نقل از پیامبر(ص)» - احترام و نیکی فرزند به والدین
		۸	- عالمان دین به شما می‌آموزند تا انسان‌های خوب و نیکوکاری باشید
		۱۰	- در ماه رمضان روزه‌داران بیشتر به فکر نیازمندان هستند و برای آنها غذا و لباس تهیه می‌کنند و در مساجد و خانه‌ها سفره‌های افطار پهن می‌شود و مردم با صمیمیت و مهربانی از یکدیگر پذیرایی می‌کنند
		۱۱	- پخش شیرینی و شکلات در مسجد و رفتن به دیدار دوستان و آشنایان
		۱۲	- کسانی که به خدا ایمان می‌آورند و کارهای نیک انجام می‌دهند، بهترین آفریده‌های خدا هستند (بیته، ۷) - از پیام‌ها و دستورات قرآنی یاد گرفتیم که با پدر و مادر خود به نیکی رفتار کنیم
		۱۴	- تصویری از امام علی(ع) در کمک به کودکان نیازمند به غذا

۱۵	<p>– کمک به دیگران به‌ویژه پیرمردها در کاروان‌ها، آبدادن به دیگران و نیکوکاربودن «در توصیف خصص ایص امام سجاد(ع)»</p> <p>– امام سجاد(ع) می‌فرماید: خدايا کمکم کن تا به مردم کمک کنم</p> <p>– سؤال درباره اینکه بهتر است کمک‌کردن به دیگران چگونه باشد؟</p> <p>– پرسش درباره کارهایی که برای کمک به پدر مادر انجام می‌شود</p>		
۱۷	<p>– کمک به جوان بیکار که نمی‌توانست هزینه امرار معاش خود و خانواده‌اش را به دست آورد، به‌وسیله آموختن حرفه و خواندن و نوشتن و لطف و محبت به او</p> <p>– کمک به نیازمندان توسط امام جعفر صادق(ع)</p> <p>– امام صادق(ع) می‌فرماید: مهربانی با نیازمندان از نشانه‌های مؤمنان است</p> <p>– اشتباه دیگران را ببخشید و از خطای آنها بگذرید (نور، ۲۲)</p> <p>– به کمک دوستان، نمایشی درباره مهربانی و گذشت از اشتباه دیگران در کلاس بازی کنید</p>		
۲۰	<p>– توصیف پدر از باغ همیشه بهار: همان باغی که نامش بهشت است که خداوند در قرآن به انسان‌های نیکوکار وعده داده است (با اشاره به آیه ۲۵ سوره بقره)</p> <p>– نیکوکاران در بهشت پرنعمت هستند (انفطار، ۱۳)</p>		
۵	– ازجان‌گذشتگی شهیدان اسلام	ویژه اهل سنت	
۱۱	– دیدار از دوستان، آشنایان و بزرگان – فداکاری خداپرستانه حضرت اسماعیل(ع) و حضرت ابراهیم(ع)		
۱۵	<p>– بخشنده‌بودن یکی از سفارشات امام شافعی به شاگردانش</p> <p>– امام محمد بن ادریس شافعی به فقیران کمک می‌کرد و به آنها بسیار احترام می‌کرد</p>		
۱۶	– لشاره به نامه امام مالک بن انس به حاکم عصرشان برای ستاندن حق مردم و کمک به خلاص‌شدن آنها از فقر و سختی		
۱۶	<p>– عبادت از بیماران و دفاع از مظلومان از خصایص اخلاقی امام مالک</p> <p>– إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ</p> <p>– شکی نیست که خداوند به عدالت و نیکوکاری دستور می‌دهد (نحل، ۹۰)</p>		
۱۷	<p>– نصیحت ابوحنیفه به ابویوسف درباره محبت و احترام به کودکان و سالخورده‌گان</p> <p>– امام اعظم(رح) می‌فرماید: تا توانی محبت خود را نسبت به دیگران آشکار کن</p>		
آموزش قرآن	– أَسْلَمُوا عَلَيْنَا وَ عَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ سلام بر ما و بندگان نیکوکار خدا		
۷	<p>– سؤال درباره نحوه نیکی دانش‌آموزان به پدر و مادرشان</p> <p>– اطاعت از پدر و مادر – دعا در حق پدر و مادر</p>	ویژه اقلیت‌های دینی	
۱۰	– کمک و مواظبت از حیوانات، گیاهان و طبیعت		
۲	– خداوند در قرآن مادر حضرت موسی(ع) را با واژه نیکوکار و الگوی مؤمنان خطاب می‌کند	هدیه‌های آسمانی	چهارم
۵	– به پدر و مادر و همسایگان دور و نزدیک نیکی کنید (نساء، ۳۶)		
۶	– نیکوکاران کسانی هستند که خشم خود را فرو می‌برند و خطاهای دیگران را می‌بخشند (آل عمران، ۱۳۴)		
۹	– یکی از لقب‌های امام جواد(ع) سخاوتمندی و بخشندگی است – نیکوکار کسی است که از آنچه دوست دارد به نیازمندان می‌بخشد (آل عمران، ۹۲)		
۱۱	– کمک ابوذر به تشنگان سپاه اسلام		
۱۲	– اشاره به کمک به کودکان گرسنه در کشورهای فقیر و کودکان آواره و جنگ‌زده و کودکان بی‌خانمان در سراسر دنیا		
۱۳	– پیامبر اکرم(ص): یکی از بهترین کارها دیدار خویشاوندان است، هرکس به دیدار خویشاوندان برود، خدا به او پاداش زیادی می‌دهد – خدايا، کمکم کن تا به خویشاوندانم نیکی و احترام کنم و مهربان باشم		
۱۴	– کمک بانو خدیجه همسر گرامی پیامبر به پیامبر و پاراننش و اشاره به فداکاری آن بانو		

۱: کمک مخفیانه شهید عباس بابایی در دوران تحصیل به نظافت مدارس به خدمه مدرسه ۲: نبرترین نیکی، کمک به دیگران است. ۳: أَحْسَنُ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ الْيَك: به دیگران نیکی کن، آن چنان که خدایه تو نیکی کرده است (سوره قصص، آیه ۷۷)	۱۵		
- تمرینی در جهت نام بردن چند نفر از معلمان شهید یا فداکار	۱۷		
- مقایسه ه افرادی که کمک می کنند به دیگران در هنگام زمین خوردن و برخورد با حیوانات و آلوده نکردن محیط زیست با افرادی که اینکار را انجام نمی دهند	۱۸		
- اشاره به ارزش کمک کردن به والدین و دوستان و دیگران - در رنگ آمیزی مزرعه اعمال، ذکر خصوصیات چون دیدار با خویشاوندان، بخشش، گذشت، صلح رحم، کمک به دیگران و ...	۱۹		
- کمک و ملاحظه حال سالمندان در منزل با انجام بازی های کم سر و صدا در کوچه	۲	ویژه اقلیت های دینی	
- حل مشکلات مردم در مسجد محله و همکاری در تمیز نگه داشتن آن	۳	ویژه اهل سنت	
- ملاقات بیماران	۴		
- مهربانی پیامبر با همه به ویژه فقیران و ضعیفان	۸		
- امیر المؤمنین عمر (رضی الله عنه) در دوران خلافتش، معاذ (رضی الله عنه) را برای جمع آوری زکات و صدقه های یکی از قبایل مسلمان فرستاد	۹		
- کمک به کودکی که پدرش را از دست داده است و خوش حالی پیامبر از شتابان بودن دوست تانش در انجام کار خوب و احسان	۱۲		
- وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا (اسراء، ۲۳)، فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ (بقره، ۱۴۸) - هرگز نیکی و بدی یکسان نیست؛ بدی را با نیکی کردن پاسخ بده (فصلت، ۳۴) - نیکوکاران کسانی هستند که خشم خود را فرو می برند و خطاهای دیگران را می بخشند و خدا آنها را دوست دارد (آل عمران، ۱۳۴)	۱	کتاب هدیه های آسمانی	پنجم
- داسه تان حضرت عیسی (ع) که می فرماید: خداوند به من سه فرارش کرده است که تا زنده ام نماز بخوانم و به نیازمندان کمک کنم	۴		
- در توصیف خصایص حضرت محمد (ص): هرگاه سوار بر حیوانی بود و پیاده ای را در مسیر می دید او را سوار می کرد، هنگام مسافرت در آخر کاروان حرکت می کرد تا اگر کسی از کاروان جا مانده است به او کمک کند - تمرینی برای مشخص کردن عمل شایسته و ناشایسته چون کمک به دیگران و بی اعتنا بودن به نیازمندان	۵		
- روز جمعه به عنوان روز دیدار با خویشاوندان و عبادت از بیماران - اگر در روز جمعه به دوست تان و همسایگان کمک کنیم یا به نیازمندان صدقه بدهیم، خدای مهربان پاداش چند برابر به ما می دهد	۷		
- نیکوکاران کسانی هستند که خشم خود را فرو می برند و خطاهای دیگران را می بخشند (آل عمران، ۱۳۴)	۸		
- غذای خود را با اینکه به آن نیاز داشتند، به فقیر و یتیم و فرد گرفتاری بخشیدند - سرپرست شما، تنها خداست و پیامبر او و مؤمنانی که نماز را بر پا می دارند و در حال رکوع به نیازمندان می بخشند (مائده، ۵۵)	۹		
- درباره امام هادی (ع) که وقتی نیازمندی به خانه ایشان می آمد، قبل از اینکه سخنی بگوید، امام مهربان به او کمک می کرد؛ آن قدر زیاد که بتواند مشککش را برطرف کند. همچنین، در متن اشاره به تهیه داروی کم یاب برای دوست مریضش شده است و در بخشی دیگر اشاره به تقسیم گوسفندان توسط امام هادی (ع) بین مردمی که نیازمند آن بودند - قهرمان معلول ایرانی، امروز نشان های طلای خود را به بیماران نیازمند اهدا کرد	۱۰		
- اشاره به افرادی که به فکر نیازمندان نبودند و حق مردم را پایمال می کردند - روز جدایی نیکوکاران و بدکاران، میعاد همگان است (نبأ، ۱۷)	۱۷		
- پرداخت زکات بسیار زیاد از جمله گندم، جو و محصولات کشاورزی در زمان حکومت عمر بن عبدالعزیز و	۱۲	ضمیمه کتاب	

<p>تأمین راحتی زندگی فقرا و بینوایان و سربازان و ارتش اسلام و کمک به ازدواج جوانان و حتی کمک به یهودیان و مسیحیان در حکومت اسلامی و در نهایت کمک به پرندگان و سایر جانداران از پول جمع‌آوری‌شده برای زکات</p> <p>- یکی از دستورات دین به مسلمانان، زکات نام دارد، زکات عبادتی لازم و واجب است و نام آن همیشه در قرآن در کنار نماز آمده است</p> <p>- رسول‌الله(ص) فرمودند: لبخند و خوشرویی‌ات در برابر برادر و خواهر دینی‌ات صدقه است. امر به معروف و نهی از منکر هم صدقه است. نشان‌دادن راه به کسی که راه را گم کرده است نیز صدقه است. برداشتن سنگ یا خار یا استخوان از سر راه مردم هم صدقه است</p> <p>- سرزدن به خانه سالمندان در عصرهای روز جمعه</p>		<p>هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت</p>
<p>- خداوند در قرآن، همه ما مسلمانان را برادر یکدیگر شمرده و به ما سفارش کرده است که به یکدیگر محبت بورزیم و انسان‌های با ایمان و نیکوکار را دوست بداریم</p>	۵	ششم کتاب هدیه‌های آسمانی
<p>- در توصیف خصوصیات اخلاقی امام کاظم(ع) که درآمد کشاورزی خود را در اختیار فقیران قرار می‌دهد - مرا به راه امامان معصوم هدایت کن؛ به راه آنان که چه توانگر بودند و چه تنگدست، همواره بخشنده بودند</p>	۶	
<p>- مسلمانان در روز عید فطر به‌عنوان زکات، پولی به نیازمندان می‌دهند؛ بنابراین، عید مسلمانان روزی است که فقیران نیز شاد و خوشحال می‌شوند</p>	۱۳	
<p>- درباره فداکاری و از خودگذشتگی جوانانی که در راه اسلام شهید شدند، پیامبر اسلام(ص) بالاتر از هر کار نیک، کار نیک دیگری است و شهادت در راه خدا بالاترین نیکی است</p>	۱۵	
<p>- یکی از خصوصیات دانش‌آموزان نمونه این است که مهربان و دلسوز است و در درس‌ها به دوستانش کمک می‌کند</p>	۱۷	
<p>- خداوند مهربان پیامبرانی از میان انسان‌های خوب و نیکوکار برگزید - آنها یار مظلومان و نیکوکاران بودند</p>	۱	ضمیمه هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت
<p>- بیان خصوصیتی چون به جای آوردن صله رحم، کمک به بینوایان و مهمان‌نوازی پیامبر(ص) و عبادت ایشان از بیماران، ارج نهادن به فقیران و ...</p> <p>- اگر فقیری در همسایگی شما باشد ...</p>	۶	
<p>- کمک باغبان پیر از بهترین میوه‌های باغ خود و دادن آنها به بینوایان با محبت و صفا برای رضای خدا با وجود اعتراض برخی پسرانش با متن زیر:</p> <p>ای پدر این فقیران که صاحب باغ زیبایی ما نیستند پیرمرد: تمام جهان ملک و دارایی خداست و این باغ هم از آن خداست. این باغ دارایی خداوند است و ما از آن می‌بخشیم</p> <p>بخشیدن، شناکردن در دریای خوبی‌هاست</p> <p>ما با این کار اشتباهاتمان را پاک می‌کنیم</p> <p>و در نهایت، وصیت پدر به فرزندانش درباره بخشش بخشی از میوه‌ها به فقیران و تأکید بر امر خداوند به این کار نیک</p> <p>- از آنچه که روزی شما کردیم، ببخشید (بقره، ۲۵۴)</p> <p>- پیامبر(ص) می‌فرماید: ایمان، هفتاد و چند شعبه دارد، بالاترین آن، ایمان به خدا و توحید است و کمترین آن، برداشتن موانع سر راه عبور و مرور مردم ...</p>	۷	
<p>- از سخنان نورانی پیامبر(ص) به صحابه خود: هر کسی یک سختی از سختی‌های دنیا را برای مردم حل کند، خداوند یک سختی از سختی‌های قیامت را برایش آسان می‌کند</p> <p>- هر کس بر بینوایی در دنیا آسان بگیرد، خداوند در دنیا و آخرت بر او آسان می‌گیرد (توضیح این جمله در پاورقی: برای مثال، اگر کسی پزشک است، بینوایان و فقیران را مجانی درمان کند یا اگر فروشنده است، جنس را به فقیران ارزان‌تر بفروشد)</p> <p>- در گروه‌های خود چند مورد از موارد احسان و نیکوکاری را انتخاب کنید و درباره آن به این سؤالات جواب دهید</p> <p>- همکاری در کارهای خداپسندانه چه نتیجه‌های دنیوی دارد؟</p> <p>- چگونه می‌توانیم پدران و مادرانمان را هم در این کار شریک کنیم؟</p> <p>- کمک به فرد آسیب‌دیده جسمی و رساندن به بیمارستان و عبادت از آن</p>	۸	

- به نقل از امیرالمؤمنین(ع) عمر فاروق(رض) از پیامبر می پرسند اسلام چیست؟ در بخشی از توصیف آن می فرمایند: نماز را بپا داری و زکات را بپردازی		
---	--	--

درخور ذکر است بسیاری از دروس هدیه‌های آسمانی سوم ابتدایی با هدیه‌های آسمانی ویژه اقلیت‌های مذهبی این پایه یکسان بود؛ به همین دلیل، در استخراج کدهای باز کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اقلیت‌های مذهبی فقط به دروسی اشاره شد که در کتاب هدیه‌های آسمانی نبوده است. همچنین، در کتاب علوم تجربی پایه سوم ابتدایی اشاره‌ای به کمک‌کردن و مفاهیم حمایت‌کننده و نزدیک به بحث نیکوکاری نشده است.

جدول (۸): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

Table (8): Content analysis of elementary school social studies textbooks

پایه	درس	آموزه‌های نیکوکاری
سوم	۲	- کمک به مادر و رفتن به دیدار مادربزرگ
	۷	- به پدر و مادر نیکی کنید و چنانچه پیر شدند، با نرمی و مهربانی با آنها سخن بگویید (اسراء، ۲۳)
	۸	- کمک و همکاری دوستان در مدرسه و اعضای خانواده به هم و ریختن زباله‌ها در سطل زباله
چهارم	۱۷	- نجات جان و مال مردم توسط آتش‌نشان‌ها
	۱	- نیکی به همسایه
	۹	- پیشگیری از لطمه‌زدن به محیط زیست به وسیله پخش زباله، شکار حیوانات و آتش‌زدن جنگل‌ها
پنجم	۲۱	- عبادت از بیماران و ملاقات خویشان
	۳	- همدلی و کمک به کسی که غمگین است - کمک درسی به هم‌کلاسی‌هایی که نیاز به کمک دارند - کمک به افرادی که ناشنوا و نابینا هستند - کمک به خواهر یا برادری که کوچک‌تر است - کمک به همسایه پیری که توانایی بیرون‌رفتن و خرید را ندارد - کمک جمعیت هلال احمر در حوادثی چون سیل، زلزله، تصادف‌های رانندگی با دادن غذا، لباس و دارو به آنها - خون‌دادن به افرادی که نیاز به خون دارند
	۴	- تشکیل گروه همدلی توسط دانش‌آموزان درباره موضوعاتی چون: همدلی با کودکان دچار سرطان، همدلی با کودکان فلسطینی و کودکان بی‌بضاعت
	۲۲	- اشاره به شاهرخ پسر تیمور که برخلاف پدر، مردی نیکوکار بود و سعی داشت هر جا را که پدر ویران کرده بود آباد کند و مدرسه و کتابخانه بسازد
	۲	- احترام به دوستان و داشتن رفتار محبت‌آمیز - همدردی و خیرخواهی در مسائل و مشکلات و کمک‌رسان هم بودن
ششم	۶	- من در اخبار شنیده‌ام که در بعضی از نقاط دنیا مثل کشورهای آفریقایی، مردم و کودکان، گرسنه هستند و هر روز عده‌ای از آنها از گرسنگی می‌میرند. وظیفه ما درباره گرسنگان چیست؟ - پوستری درباره مصرف غذا (شکرگذاری، اسراف‌نکردن، کمک به گرسنگان و ...) طراحی کنید و به تابلو بزنید
	۱۴	- یکی از شیوه‌های گذراندن اوقات فراغت از بُعد اخلاق و معنویت، توجه به امور خیریه و کمک به هم‌نوعان است - از بُعد مشارکت اجتماعی، دید و بازدید اقوام و دوستان و قبول مسئولیت‌های اجتماعی مختلف
	۲۲	- انسان‌های بزرگ و فداکاری برای کوتاه‌کردن دست بیگانگان از کشورحتی از جان خود گذشتند
	۲۴	- فداکاری رزمندگان اسلام و کمک آنها به یکدیگر و کمک مردم به رزمندگان

جدول (۹): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تفکر و پژوهش ششم ابتدایی

Table (9): Content analysis of sixth grade thinking and research textbooks

آموزه‌های نیکوکاری	فصل	پایه
- توجه به نیازهای خود و دیگران - خدمت به مادر توسط اویس قرنی - ترجیح نیاز دیگران به نیازهای خود	۱	ششم
- کمک به افراد دارای ناتوانی جسمی	۴	

جدول (۱۰): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی کار و فناوری ششم ابتدایی

Table (10): Content analysis of sixth grade work and technology textbooks

آموزه‌های نیکوکاری	فصل	پایه
- با استفاده از شکل و ابزارهای برنامه، یک نقاشی با یکی از موضوعات زیر بکشید: نیکوکاری، محیط زیست، درختکاری و ...	۶	ششم

همان‌گونه که مشاهده می‌شود واژه و مفاهیم مربوط به نیکوکاری و مصادیق آن در بخش‌های مختلف کتب درسی دوره ابتدایی مطرح شده که این تکرار در برخی کتاب‌ها، زیاد و در برخی کم بوده است. در جدول بعدی کدهای محوری استخراج شده و در ستون اول جدول قرار گرفته‌اند. در ستون دوم کدهای انتخابی یا تم‌های نهایی مستخرج از کدهای محوری آمده‌اند که کدهای مذکور گویای میزان و نوع توجه به جنبه‌های مختلف نیکوکاری در آموزش رسمی دوره ابتدایی هستند که هدف از طرح آن در قالب تصاویر، متن درس، تمرین و سایر بخش‌های کتاب‌های درسی، انتقال مفاهیم و درونی کردن حس نوع‌دوستی و خیرخواهی در دانش‌آموزان این مقطع تحصیلی است.

جدول (۱۱): تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی

Table (11): Content analysis of primary school textbooks

مقوله‌های نیکوکاری	آموزه‌های نیکوکاری
منطق نیکوکاری	- بخشنده، مهربان، با محبت و همدل بودن - توانایی درک نیاز و مشکلات دیگران - کمک‌یدی و فکری به دیگران - احترام و نیکی به دیگران - هدیه‌دادن - کمک درسی و ...
مفهوم نیکوکاری	- درباره جشن نیکوکاری چه میدانی؟ - سؤال از تصویر حاوی مفهوم کمک‌کردن - معنی کلمه زکاة چیست؟ - زکات یکی از دستورات دین به مسلمانان، عبادتی لازم و واجب، مسلمانان در روز عید فطر به‌عنوان زکات، پولی به نیازمندان می‌دهند تا فقیران خوشحال شوند - یکی از شیوه‌های گذراندن اوقات فراغت از بُعد اخلاق و معنویت، توجه به امور خیریه و کمک به هم‌نوعان است و ... - نذری: انسان تصمیم می‌گیرد برای رسیدن به خواسته‌اش کار خیریه انجام بدهد که کمک به نیازمندان یکی از انواع آن است
منش نیکوکار	- یعنی کسی که کار نیک انجام می‌دهد - کسانی هستند که خشم خود را فرو می‌برند و خطاهای دیگران را می‌بخشند - خصوصیات شخص نیکوکار - کسی است که از آنچه دوست دارد به نیازمندان می‌بخشد و ...
جایگاه نیکوکاری	- بیان جایگاه نیکوکاری و کمک‌رسانی در جامعه

	<p>- بیان ارزش عمل خیر و نیک</p> <p>- جایگاه بالای نیکوکاران در نزد خداوند</p> <p>- آرزو و دعا برای نیکوکارشدن</p> <p>- جایگاه پیشی گرفتن در کار خیر</p> <p>- عمل ارزشمند احسان به یتیمان</p> <p>- جایگاه انفاق</p> <p>مثال‌ها:</p> <p>(کمک به هم‌نوع کار پسندیده‌ای است)</p> <p>(مَثَل کسانی که انفاق می‌کنند اموالشان را در راه خدا، مانند مَثَل دانه‌ای است که می‌رویاند هفت خوشه و در هر خوشه صد دانه است)</p> <p>(از آنها درگذر و نیکویی کن که خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد)</p> <p>(خدایا به من کمک کن تا انسانی نیکوکار و راستگو باشم)</p>
مصادیق نیکوکاری	<p>- زکات</p> <p>- احسان</p> <p>- انفاق</p> <p>- صدقه</p> <p>- ایثار و فداکاری</p> <p>مثال‌ها:</p> <p>(و نماز را به پا دارید، زکات بپردازید و در راه خدا قرض نیکو بدهید)</p> <p>(برداشتن سنگ یا خار یا استخوان از سر راه مردم صدقه است)</p> <p>(انسان شریف و شجاعی که در شعله‌های آتش فرو می‌رود تا جان هم‌نوع خود را نجات دهد)</p> <p>(از آنچه به ایشان روزی دادیم، انفاق کنید)</p> <p>(رشته پیوند خود، خلق و خلقت، نیکوکاری و محبت و احسان است)</p>
انواع نیکوکاری	<p>- صدقه رفتاری: مانند لبخند زدن، خوشحال کردن، همفکری کردن، همدلی کردن، مهربان و با محبت بودن</p> <p>- تکریم و نیکی به دیگران</p> <p>- عیادت بیماران و دعا در حق آنها</p> <p>- کمک و راهنمایی مسافران</p> <p>- ایثار و فداکاری</p> <p>- دعا در حق نیازمندان و فقرا</p> <p>- کمک به بالا بردن سطح سواد مردم، علم آموزی و کمک درسی</p> <p>- بخشیدن خطای دیگران</p> <p>- کمک به سالمندان</p> <p>- همفکری در اشتغال زایی</p> <p>- کمک های فیزیکی و بدی</p> <p>- کمک از طریق خون دادن به افرادی که نیاز به خون دارند</p> <p>مثال‌ها:</p> <p>(رسول الله(ص) فرمودند: لبخند و خوشرویی ات در برابر برادر و خواهر دینی ات صدقه است)</p> <p>(تشکیل گروه همدلی توسط دانش آموزان در مورد موضوعاتی چون: همدلی با کودکان دچار سرطان، همدلی با کودکان فلسطینی و کودکان بی بضاعت و...)</p> <p>(پس تو از آنها درگذر که خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد)</p> <p>(کمک به خواندن و نوشتن به ناشنوایان و نابینایان)</p> <p>(پیامبر به عیادت بیماران میرفتند)</p> <p>(صدیق به خانه‌ی فقیری پیرو ناتوان می‌رفت، خانه اش را تمیز میکرد و کارهایش را انجام می‌داد)</p> <p>(کمک به جوان بیکار بوسیله آموختن حرفه)</p>

	<p>نیکوکاری مادی محور</p>	<p>(کمک جمعیت هلال احمر در حوادثی چون سیل، زلزله، تصادف های رانندگی و...)</p> <p>- صدقه مادی - کمک‌های مالی خیرین - وقف بخشی از اموال برای ساخت مدرسه و مسجد و ... - هدیه‌دادن - احسان‌کردن و غذادادن به گرسنگان - بخشش از مال و دارایی خویش برای یتیمان و نیازمندان - خیرات برای شهدا - کمک مالی به ازدواج جوانان</p> <p>مثال‌ها: (مهدیه دو سوم و زهرا یک سوم پولش را صدقه داند) (دو نیکوکار ۱/۳ دارایی خود را برای ساختن مدرسه اهدا کردند) (یک فرد نیکوکار ۱/۲ هزینه ساخت یک مسجد و فرد دیگری ۱/۳ هزینه آن را پرداخت کرده است ...) (کمک حضرت فاطمه(ص) به زن فقیر که برای گرفتن لباس کهنه به منزل ایشان آمده بود، اما ایشان پیراهن نو عروسی خود را به او هدیه داد) (حضرت علی(ع): ای مردم من این زمین و چاه آب را به فقیران و کودکان یتیم بخشیدم)</p>	
<p>تأثیرات نیکوکاری</p>	<p>پاداش نیکوکاری</p>	<p>دنیوی</p>	<p>- ارتقای سلامت روح و روان به موجب کمک کردن به دیگران، مهربانی، خوشرویی و رفتار درست و محترمانه با اطرافیان - بازگشت نیکی به کار نیک کنندگان</p> <p>مثال‌ها: (آنان که نیکوکارند در حیات دنیا هم نیکی و خوشی ببینند) (هر کس بر بینوایی در دنیا آسان بگیرد، خداوند در دنیا و آخرت بر او آسان میگرد) (و شما هر چه (در راه رضای حق) انفاق کنید به شما عوض می‌بخشد و او بهترین روزی دهندگان است)</p>
	<p>جزای بی اعتنایی به نیکوکاری</p>	<p>اخروی</p>	<p>- پاداش انفاق کنندگان از آنچه دوست می‌دارند - ما اجر نیکوکاران را ضایع نخواهیم کرد - ما نیکوکاران را این‌گونه پاداش می‌دهیم - رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است - نتیجه اخروی نیکوکاران و زکات‌دهندگان - هر کس کار نیکی انجام دهد، ده برابر به او پاداش دهند</p> <p>مثال‌ها: (افرادی که از روزیشان انفاق می‌کنند، حقا مؤمنند، برای آنها نزد پروردگارشان درجات و آمرزش و روزی نیکو خواهد بود) (اگر به خدا قرض‌الحسنه دهید، برایتان دو برابرش خواهد کرد و شما را می‌آمرزد که او شکرپذیر و بردبار است) (نیکوکاران در بهشت پرنعمت هستند) (پیامبر(ص): هر کسی یک سختی از سختی‌های دنیا را برای مردم حل کند، خداوند یک سختی از سختی‌های قیامت را برایش آسان می‌کند)</p>
			<p>- جزای بی‌اعتنایی به زکات - تذکر الهی به بی‌اعتنایی به یتیمان و نیازمندان - آگاه‌سازی به نتیجه شر</p> <p>مثال‌ها: (آیا آن را که روز جزا را دروغ می‌شمرن، دیدی؟ او همان کسی است که یتیم را به اهانت می‌راند و مردم را به طعام‌دادن به بینوا و نمی‌دارد. پس وای بر آن نمازگزارانی که در نماز خود سهل‌انگارند، آنان که ریا می‌کنند و از دادن زکات دریغ می‌ورزند) (تو چه دانی که آن گردنه چیست، بنده‌ای را آزادکردن یا در روز گرسنگی طعام‌دادن به یتیمی خوشاوند یا بینوایی خاک‌نشین)</p>

	<p>(خداوند می‌فرماید: هرگز سعادتمند نخواهید شد، مگر چیزی را که دوست دارید به نیازمندان ببخشید.)</p>
<p>الگوهای نیکوکاری</p>	<p>- توصیف بخشش و فداکاری ائمه اطهار(ع) - عالمان دینی راهنمایان و الگوهای عمل خیر و نیکوکاری - معرفی فداکاران در راه دفاع از اسلام و وطن - الهام‌گرفتن از خوبی‌های خداوند - توصیف احسان و مهمان‌نوازی امامان(ع) - توصیف عمل نیکوکاران، خیرین، قهرمانان بخشنده و ... مثال‌ها: (پيامبر(ص) در انجام کارها به مردم کمک می‌کرد و به عیادت بیماران می‌رفتند) (حضرت فاطمه(س): من اتفاق در راه خدا را بسیار دوست دارم) (دو نیکوکار ۱/۳ دارایی خود را برای ساختن مدرسه اهدا کردند ...) (یک فرد نیکوکار ۱/۲ هزینه ساخت یک مسجد و فرد دیگری ۱/۳ هزینه آن را پرداخت کرده است) (توصیف بخشش پیراهن نو توسط حضرت فاطمه(ص) به زن فقیر) (کمک امام علی(ع) به خانواده‌هایی که پدرشان را از دست داده بودند) (کمک امام حسن(ع) به مسافر غریبه و کمک به نیازمندان) (توصیف خصلت فداکاربودن حضرت زینب(س)) (تقسیم گوسفندان توسط امام هادی(ع) بین مردمی که نیازمند آن بودند) (اهدای نشان طلای قهرمان معلول ایرانی به بیماران نیازمند) (ابوبکر صدیق به خانه فقیری پیرو ناتوان می‌رفت، خانه‌اش را تمیز می‌کرد و کارهایش را انجام می‌داد) (کمک ابوبکر صدیق به مردم فقیر و گرسنه مدینه که دچار قحطی شده بودند) (کمک حضرت علی(ع) به فقیران و کودکان یتیم و بیان اینکه: ای مردم من این زمین و چاه آب را به فقیران و کودکان یتیم بخشیدم) (کمک امام سجاد(ع) به دیگران به‌ویژه پیرمردها در کاروان‌ها و آب‌دادن به دیگران) (کمک به نیازمندان توسط امام جعفر صادق(ع)) (خداوند در قرآن مادر حضرت موسی(ع) را با واژه نیکوکار و الگوی مؤمنان خطاب می‌کند) (یکی از لقب‌های امام جواد(ع) سخاوتمندی و بخشندگی است) (امام محمد بن ادریس شافعی به فقیران کمک می‌کرد و به آنها بسیار احترام می‌کرد) (اشاره به نامه امام مالک بن انس به حاکم عصرشان برای ستاندن حق مردم و کمک به خلاص شدن آنها از فقر و سختی) (عیادت از بیماران و دفاع از مظلومان از خصایص اخلاقی امام مالک) (نصیحت ابوحنیفه به ابویوسف درباره محبت و احترام به کودکان و سالخورده‌گان) (اشاره به شاهرخ پسر تیمور که برخلاف پدر، مردی نیکوکار بود و سعی داشت هر جا را که پدر ویران کرده بود آباد کند و مدرسه و کتابخانه بسازد)</p>
<p>آموزش نیکوکاری</p>	<p>- آموزش نیکوکاری عالمان دین - آموزش نیکوکاری ائمه اطهار(ع) - آموزش از خودگذشتگی شهدا مثال: (عالمان دین به شما می‌آموزند تا انسان‌های خوب و نیکوکاری باشید)</p>
<p>سفارش به نیکوکاری</p>	<p>توصیه و سفارش به: - کلام و اعمال نیک و نیکوکاری - درستکاری در حین فقر - کمک بی‌منت - بخشندگی و نیکویی - اداکردن حقوق فقیران - قرض نیکو</p>

	<p>- سبقت در کار خیر - انفاق، احسان و زکات مثال‌ها: (به پدر و مادر خود نیکی کنید) (از آنچه به شما روزی داده‌ایم انفاق کنید) (همانا خداوند فرمان به عدل، احسان و نیکی به دیگران می‌دهد) (همان‌طور که خدا به تو خوبی کرده است، به دیگران خوبی کن) (در راه خدا قرض نیکو دهید) (حضرت عیسی(ع): خداوند به من سفارش کرده است تا زنده‌ام به نیازمندان کمک کنم)</p>
شرایط نیکوکاری خدایسندانه	<p>- مخفیانه - بی ریا - بخشش از وسایل نو و تمیز - بی منت و بی چشم‌داشت مثال‌ها: (ناشناسی که به تاریکی شب می‌برد شام یتیمان عرب) (تمرینی دربارهٔ پرکردن جاهای خالی متنی درباره منت‌نگذاشتن بعد از کمک) (بخشش از پیراهن نو عروسی توسط حضرت فاطمه(ص) به زن فقیر که برای گرفتن لباس کهنه آمده بود) (سؤال دربارهٔ اینکه بهتر است کمک کردن به دیگران چگونه باشد؟) (غذای خود را با اینکه به آن نیاز داشتند، به فقیر و یتیم و فرد گرفتاری بخشیدند)</p>
ضرورت نیکوکاری	<p>به دلیل وجود نیاز به کمک در افرادی چون: - یتیمان - فقیران و گدایان - بیماران - سالمندان - افراد ساکن در مناطق محروم - ناشنوایان و نابینایان - در راه ماندگان و غریبان - افراد دارای ناتوانی جسمی - و ... مثال‌ها: (داری خود را در راه دوستی خدا به خویشان، یتیمان، فقیران، در راه ماندگان و گدایان بدهید) (بر دوستی او (یعنی خدا) به فقیر و طفل یتیم و اسیر طعام می‌دهند) (کمیته امداد امام خمینی(ره) بسته‌های لوازم التحریر را برای مناطق محروم ارسال کرد)</p>
بزرگداشت نیکوکاری	<p>- معرفی جشن نیکوکاری مثال‌ها: (درباره جشن نیکوکاری چه میدانی؟) (مردم پیش از نوروز در جشن نیکوکاری شرکت می‌کنند) (جواد برای شرکت در جشن نیکوکاری ۲۴ دفترچه خریده بود)</p>
نیروهای واسط نیکوکاری	<p>- کمیته امداد امام خمینی(ره) - صندوق صدقات - مؤسسات خیریه - بازارچه نیکوکاری - هلال احمر - مدرسه ناشنوایان و نابینایان</p>

	<p>- و ... مثال‌ها: (مریم ۶ سکه داشت که ۳۲۵ ریال آن را در صندوق صدقات انداخت) (پدر مریم ۵۰۰ هزار ریال به او داد. مریم ۶۰ درصد این پول را به یک مؤسسه خیریه بخشید) (کمیته امداد امام خمینی بسته‌های لوازم‌التحریر را برای مناطق محروم ارسال کرد) (بچه‌ها ۵۰ فرغره برای فروش در بازارچه نیکوکاری مدرسه درست کرده بودند) (کمک جمعیت هلال احمر در حوادثی چون سیل، زلزله، تصادف‌های رانندگی با دادن غذا، لباس و دارو به آنها)</p>
گستره نیکوکاری	<p>- حفظ محیط زیست برای نسل حال و آینده - حفاظت و صرفه‌جویی در منابع زیستی - کمک به حیوانات مثال‌ها: (کمک به پرندگان با آزادکردن آنها از قفس) (کمک به بازیافت زباله‌ها) (حفاظت از زیستگاه) (حفاظت از منابع انرژی) (قناعت در استفاده از آب و پیشگیری از آلوده شدن آن)</p>

با توجه به کدهای محوری مستخرج از کتب درسی، می‌توان کدهای انتخابی در ستون سوم جدول فوق را انتخاب کرد. این کدها به معنای این است که در محتوای کتب دوره ابتدایی سعی شده است دانش‌آموزان را با این موارد در مقوله نیکوکاری و مصادیق آن، آشنا و نگرش و مهارت‌هایی را در این زمینه در آنها ایجاد کنند. در ادامه درباره محورهای انتخابی توضیح مختصری داده می‌شود:

۱. **منطق نیکوکاری:** درک مفهوم نیکوکاری مانند بسیاری دیگر از مفاهیم، پیش‌نیازهایی را لازم دارد که می‌باید قبل از ورود به آموزش مفاهیم آن به دانش‌آموزان، نگرش و مهارت‌هایی چون توان همدلی، جرأت بخشندگی، لذت‌مهریانی و محبت‌ورزیدن، نحوه نیکی کردن، احترام‌گذاشتن، علاقه به هدیه‌دادن و ... را شخص تجربه کند تا بتواند قابلیت نیکوکارشدن را به دست بیاورد؛ برای مثال، کسی که حس خوب شادکردن دیگران با یک هدیه ساده را تجربه کرده، برای انجام امور خیر و عمل نیکوکاری مستعدتر است تا کسی که هنوز به این درک و تجربه نرسیده است؛ بنابراین، در برنامه درسی دوره ابتدایی هر آنچه دربردارنده این مفاهیم بود، احصاء شد و کد منطق نیکوکاری را به خود اختصاص داد.

۲. **مفهوم نیکوکاری:** در محتوای دروس مختلف دوره ابتدایی به صورت صریح یا ضمنی به مفهوم نیکوکاری اشاره شده است که دانش‌آموزان بتوانند با چيستی، چگونگی، چرایی، انواع و بسترهای نیکوکاری آشنا بشوند. در بخش‌هایی به روشنی بیان شده که نیکوکاری، نیکوکار، انفاق، زکات و ... به چه معنایی است.

۳. **منش نیکوکار:** در بخش‌های مختلف کتب درسی از جمله کتاب فارسی دوم دبستان، اشاره صریحی به مفهوم «شخص نیکوکار چه کسی است» شده است؛ در پاسخ بیان شده که نیکوکار کسی است که کار نیک انجام می‌دهد. این تعریف بسیار ساده و در حد فهم دانش‌آموزان است؛ البته در محتوای سایر بخش‌های کتب درسی نیز با توصیف رفتار افراد نیکوکار، چيستی جشن نیکوکاری، جایگاه نیکوکاری و ... سعی شده است تا دانش‌آموزان را با ویژگی‌ها و خصایص شخص نیکوکار، آشنا و حس علاقه و روحیه نیکوکارشدن در آنها را پرورش دهد.

۴. **جایگاه نیکوکاری:** در محتوای برخی دروس سعی شده است به ارزش و جایگاه فعالیت‌های خیرخواهانه و

نوع‌دوستانه در قالب حب الهی نسبت به نیکوکاران، پاداش توجه به امر خیر، جزای بی‌اعتنایی به نیازمندان، تأثیرات مثبت انواع نیکوکاری و ... در قالب داستان، متن درس، آیه، شعر، تمرین، نمایشنامه و ... پرداخته شود.

۵. مصادیق نیکوکاری: در منابع مختلف به انواعی از مصادیق نیکوکاری توجه شده است که در پژوهش حاضر نیز با الهام‌گیری از مصادیق مطرح‌شده در این منابع به استخراج آنها از کتب درسی پرداخته شده است در ادامه، مثالی از این منابع ارائه می‌شود: از مصادیق برجسته نیکوکاری، زکات و پرداخت‌های مالی واجب و مستحب، احسان، صله ارحام، تعاون، هدیه، مهمان‌نوازی، قرض‌الحسنه، شادکردن دیگران با رفع احتیاجاتشان، اصلاح ذات‌البین، یتیم‌نوازی، نیکی به والدین، نزدیکان، نیازمندان، نجیبان و مؤمنان هستند. علاوه بر موارد فوق، می‌توان به پرداخت کالا و هدیه مناسب برای زن بیوه و مطلقه، انفاق و بخشش در راه خدا، تأمین نیازمندان و محرومان، رفتار شایسته با پدر و مادر و احسان به آنها، خیرخواهی، مهرورزی، فداکاری، آزادکردن زندانی، آموزش کودکان مناطق محروم، کمک به زلزله‌زدگان و محرومین، نوع‌دوستی، اطعام‌دادن به مساکین، هدیه‌دادن، اکرام یتیم، صلح‌دادن، وقف، کفاره، صدقات واجب و مستحب، ادخال السرور فی قلب المؤمن، ضیافه و تزیین (مهمانی‌دادن و مهمان‌داری کردن)، عفو و صفح و مغفرت، ضمانت، کفالت، هبه، هدیه، نذر، فک رقبة یا تحریر رقبة (مؤمنه)، عیادت، تشییع جنازه، هدایت و آموزش شریعت و احکام، امهال مدین و سایر موارد مشابه اشاره کرد (بهرامی، ۱۳۹۵).

۶. انواع نیکوکاری: در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی به انواع نیکوکاری اشاره شده است که در یک دسته‌بندی کلی، در دو دسته نیکوکاری مادی‌محور و نیکوکاری عاطفی‌محور قرار گرفت. در واقع، در محتوای کتب درسی سعی شده است علاوه بر اینکه دانش‌آموزان را با کمک‌های مادی مانند صدقه‌دادن به نیازمندان آشنا کند، مطالبی را در رابطه با سایر انواع کمک‌کردن غیرمادی مانند همدلی، مهربانی، کمک درسی، همفکری برای حل مشکلات دیگران، صرفه‌جویی در آب و حفظ محیط زیست برای زندگی سالم نسل آینده و سایر موارد مشابه نیز بیان کند. در تأیید این نوع نیکوکاری می‌توان به بیان حضرت رسول الله (ص) رجوع کرد که فرموده‌اند: لبخند و خوشرویی تو در برابر برادر و خواهر دینی‌ات صدقه است. امر به معروف و نهی از منکر هم صدقه است. نشان‌دادن راه به کسی که راه را گم کرده است نیز صدقه است. برداشتن سنگ یا خار یا استخوان از سر راه مردم هم صدقه است.^۱ این گفته پیامبر در کتاب هدیه‌های آسمانی پنجم ابتدایی به همین شکل بیان شده است.

۷. تأثیرات نیکوکاری: در محتوای کتب درسی به آثار دنیوی، اخروی، فردی و اجتماعی پرداختن به عمل نیکوکاری و همچنین جزای بی‌اعتنایی به آن پرداخته شده است؛ برای مثال، از آثار فردی آن می‌توان به آرامش روح و روان، رضایت قلبی از خود، به دست آوردن حب الهی و ... اشاره کرد که در چندین درس مختلف به‌ویژه در محتوای کتب هدیه‌های آسمانی و قرآن سعی شده است به پاداش نیکوکاری به خصوص پاداش اخروی آن پرداخته شود. یکی از این موارد آیه ۱۲۱ سوره کهف است که خداوند فرموده است: ما اجر نیکوکاران را ضایع نخواهیم کرد. همچنین، در مواردی چون آیات ۱ تا ۷ سوره ماعون^۲ به پیامدهای بی‌اعتنایی به انجام چنین عملی اشاره شده است.

۸. الگوها و راهنمایان نیکوکاری: الگوهای نیکوکاری افرادی هستند که در حد توانشان سعی کرده‌اند بی‌منت و صادقانه

^۱. کتاب صحیح بخاری، به روایت ابوذر غفاری (رض) صحابی بزرگ پیامبر، به نقل از کتاب ...

^۲. آیا آن را که روز جزا را دروغ می‌شمرن، دیدی؟ او همان کسی است که یتیم را به اهانت می‌راند و مردم را به طعام‌دادن به بی‌نوا و نمی‌دارد. پس وای بر آن نمازگزارانی که در نماز خود سهل‌انگارند، آنان که ریا می‌کنند و از دادن زکات دریغ می‌ورزند ...

برای حل مشکلات دیگران قدم بردارند؛ به‌ویژه اگر این افراد از مقبولیت خاصی به لحاظ دینی، اجتماعی، علمی و ... برخوردار باشند و بتوان به توصیف خصوصیت‌های رفتاری آنها در زمینه انجام اعمالی چون نیکوکاری و فداکاری نیز پرداخت، تأثیر به مراتب بیشتری در الگوپذیری دانش‌آموزان خواهد داشت. در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی، الگوهای تأثیرگذار همراه با نکات آموزنده‌ای در این زمینه از ائمه اطهار، شهدا و بزرگان دین معرفی شده است. همچنین، علاوه بر این الگوها که خود راهنمایان نیکوکاری هستند، به آموزه‌های عالمان دینی در این زمینه نیز اشاره شده است.

۹. آموزش نیکوکاری: انتخاب آموزش نیکوکاری به عنوان یکی از مقوله‌ها به این اشاره دارد که در محتوای دروس افرادی به عنوان راهنمایان و الگوهایی از عالمان دین به آموزش مفاهیم و مصادیق نیکوکاری و انواع فعالیت‌های خیرخواهانه می‌پردازند. در واقع؛ این راهنمایان سعی دارند که سایر افراد را از اهمیت و پاداش انجام عمل نیکوکاری و پیاپی‌های بی‌اعتنایی به آن آگاه سازند. توجه به لزوم آموزش این ارزش اخلاقی به دیگران از موارد مهم در محتوای کتب درسی است که می‌تواند گویای ضرورت آموزش آن از قدیم الایام تا به اکنون باشد.

۱۰. سفارش به نیکوکاری: در کنار تأکید به آثار خیر عمل نیکوکاری، برای کمال و تعالی انسان‌ها و به دست آوردن توشه‌ای برای جهان آخرت، بارها به عمل نیکوکاری و مصادیق آن به‌ویژه از کلام الهی سفارش شده است. یکی از این موارد اشاره به آیه ۱۷۷ سوره بقره با این مضمون است: نیکوکاری آن نیست که روی به جانب مشرق یا مغرب کنید، نیکوکاری آن است که کسی به خدای عالم و روز قیامت و فرشتگان و کتاب آسمانی و پیغمبران ایمان آرد و دارایی خود را در راه دوستی خدا به خویشان و یتیمان و فقیران و در راه هلندگان و گدلیان بدهد و در آزادکردن بندگان صرف کند و نماز به پا دارد و زکات مال (به مستحق) بدهد و نیز نیکوکار آناند که با هر که عهد بسته‌اند، به موقع خود به عهدشان وفا کنند و در حال تنگدستی و سختی و هنگام کارزار صبور و شکیبا باشند.

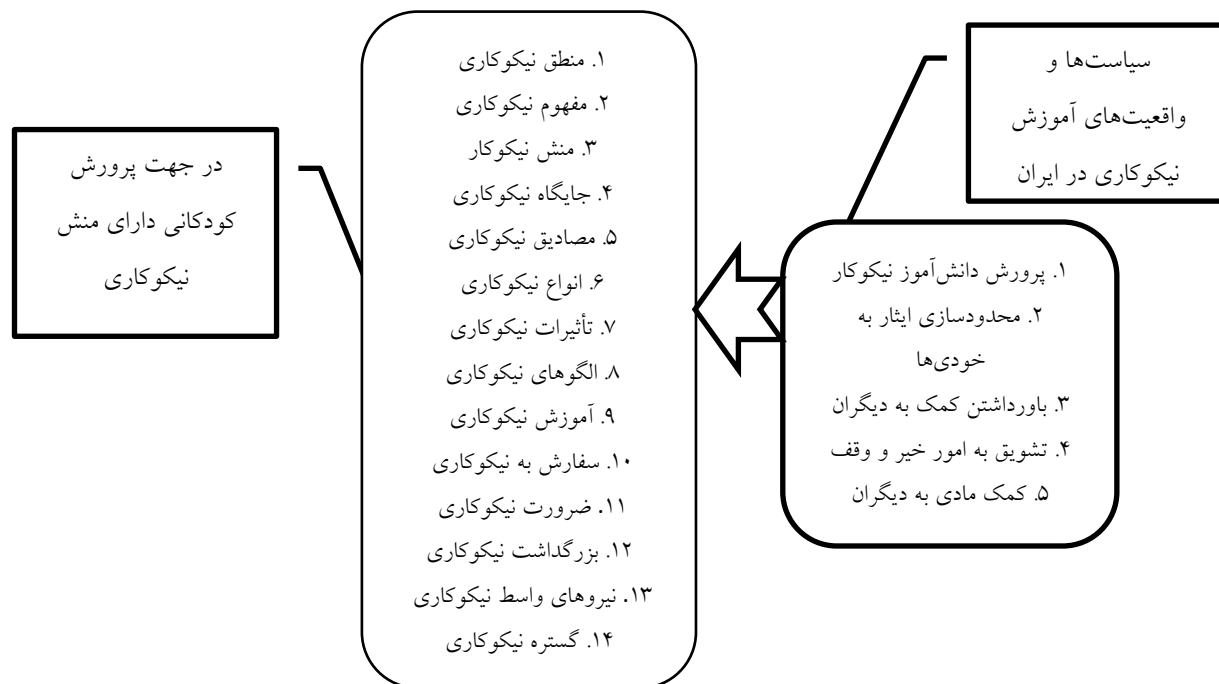
۱۱. ضرورت نیکوکاری: در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی علاوه بر معرفی مفاهیم و ابعاد نیکوکاری، سعی شده است با ارائه دلایلی به لزوم و ضرورت توجه به امر نیکوکاری پرداخته شود. یکی از این دلایل؛ نیازهای افراد نیازمند به کمک دیگران است که در دروس مختلف به معرفی این گروه از افراد پرداخته شده است و دانش‌آموزان را با اقشار و اصطلاحات مرتبط با آنها آشنا کرده است. از جمله این گروه‌ها می‌توان به مستضعفان، افراد نیازمند مناطق محروم و مرزی، غریبان، سالمندان، زندانیان، ناشنوایان، نابینایان، بیماران و... اشاره کرد.

۱۲. بزرگداشت نیکوکاری: روز بزرگداشت نیکوکاری در کشور ما روز ۱۴ اسفند است که آن روز را «جشن نیکوکاری» نامیده‌اند. معرفی چنین روزی برای دانش‌آموزان و اینکه در آن جشن به چه نحوی می‌توانند شرکت کنند، جزو مفاهیم مهمی محسوب می‌شود که دانش‌آموزان را با فلسفه وجودی چنین روزی در تقویم کشورمان آشنا می‌کند تا وظایف خود را در آن روز بدانند. چنین واژه‌ای در کتاب فارسی دوم ابتدایی با طرح این سؤال «درباره جشن نیکوکاری چه میدانی؟» و در کتاب ریاضی پایه سوم با جمله «جواد برای شرکت در جشن نیکوکاری ۲۴ دفترچه خریده بود» بیان شده است؛ البته نیاز است معلم برای دانش‌آموزان یادآوری کند که وظیفه دینی، انسانی و اجتماعی ما در قبال انجام فعالیت‌های نیکوکارانه صرفاً محدود به این تاریخ نمی‌شود.

۱۳. نیروهای واسط نیکوکاری: تم مذکور به آن دسته از نهادها، سازمان‌ها و انجمن‌هایی اشاره دارد که به منظور انجام فعالیت‌های نیکوکارانه تأسیس شده‌اند. در واقع، این نهادها عمدتاً به‌وسیله نیروهای کمکی مردمی رسالت خود را محقق می‌سازند؛ به طوری که افراد نوع‌دوست با مراجعه مستقیم یا غیرمستقیم به این مکان‌ها یا ابزارهای تعیین‌شده توسط آنها

می‌توانند کمک‌هایشان را به افراد نیازمند برسانند. از جمله این سازمان‌ها در کشور ما خانه سالمندان، محل نگهداری معلولین، بیمارستان‌های خیریه، هلال احمر، کمیته امام خمینی (ره)، پرورشگاه و شیرخوارگاه کودکان بی‌سرپرست، محل جمع‌آوری کمک‌های مردمی در مساجد، انجمن‌های خیریه و ... هستند. علاوه بر این مراکز، ابزارهایی چون صندوق صدقات در خیابان‌ها و ادارات یا اپلیکیشن‌های پرداخت آنلاین کمک‌های مالی به‌عنوان ابزارهای کمک‌رسانی نیز وجود دارند که در محتوای دروس کتاب‌های درسی دوره ابتدایی سعی شده است دانش‌آموزان را با برخی از این مراکز و ابزارها آشنا کند.

۱۴. گستره نیکوکاری: این موضوع به مقولات مرتبط با خیرخواهی برای عناصری فراتر از انسان اشاره دارد. اثرات برخی اعمال نیک و خیر بصورت غیرمستقیم و گاهی در طی زمان نصیب موجودات زنده جهان هستی می‌شود. به عنوان مثال؛ کمک به کاهش آلودگی هوا، تمیز نگه داشتن محیط زیست، صرفه جویی در استفاده از منابع و سایر موارد مشابه می‌تواند موجب کمک به سلامت و بقای موجودات زنده شود. برای مثال؛ با رعایت بهداشت محیطی و پیشگیری از گسترش بیماری‌های واگیردار می‌توان به طول عمر و سلامت افراد کمک کرد، یا با حفظ و صرفه جویی منابع از جمله منبع ارزشمند آب به نسل آینده در مواجهه نشدنشان با کم‌آبی یاری رساند. در واقع این نگرش خیرخواهانه همه جانبه نسبت به انسان و سایر موجودات زنده نوعی مسئولیت‌پذیری جامع و فراگیر را شامل می‌شود که می‌توان آنرا ذیل مفهوم گستره نیکوکاری قرار داد که در محتوای کتب درسی مختلف به مواردی از آن اشاره شده است. هرچند که ارتباط این مفاهیم با مقوله نیکوکاری ارتباطی صریح و عیان نیست اما در اصل این ارتباط موثر وجود دارد.

نمودار ۱: سیاست‌ها و واقعیت‌های آموزش نیکوکاری به کودکان دبستانی در ایران

Chart 1: Policies and realities of teaching charity to primary school children in Iran

۶- نتیجه گیری

در اسناد بالادستی واژه «نیکوکاری» فقط در «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» در قالب «بسط فرهنگ نیکوکاری» مطرح شده است؛ ولی به مصادیق و مفاهیم همتای نیکوکاری چون پرورش حس نوع دوستی، احسان، کمک رسانی، حمایت از نیازمندان و غیره در سایر اسناد توجه شده است. در «سیاست‌های کلان تحول در نظام آموزش و پرورش» موضوعات «ایثار و فداکاری، مسئولیت‌پذیری و عدالت‌خواهی» و در «چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی» نیز دو موضوع «ایثار و فداکاری و مسئولیت‌پذیری» مطرح شده است. معنای ملحوظ در ایثار (به معنای دفاع از حق به روایت حاکم) و فداکاری و مسئولیت‌پذیری و عدالت‌خواهی اصولاً از نوع کوشش در جهت ایجاد تمایز بین خودی و غیر خودی در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی است. این مفاهیم براساس گفتمان اجتماعی - سیاسی حاکم در دهه هشتاد و نود قرن چهاردهم اصولاً به معنای خدمت به دیگری در جهت رفاه و رفع نیاز نیست! اگر در سطح فروتر سیاست‌های موضوع «نیکوکاری» مطرح شده، به سبب آن است که نگاه تخصصی‌تر به آموزش و کودک وجود داشته است.

با وجود این، همچنان روح حاکم بر واقعیت‌های آموزش نیکوکاری در مدارس ابتدایی ایران، متشکل از پنج مؤلفه اساسی است: عنایت به «پرورش دانش‌آموزان نیکوکار» با «محدودسازی ایثار و نیکوکاری در خدمت به خودی‌ها» و «کمک‌کردن هادی به دیگران نیازمند برگزیده» و حرکت در جهت «وقف» به‌عنوان امری در اختیار حاکمیت اسلامی. این نوع آموزش به «نیکوکاری محدود» منجر می‌شود و به جای «انسان‌دوستی» به «شیعه‌دوستی» یا حتی به «شیعه‌داری گرایش خاص سیاسی» منجر می‌شود. ترویج چنین باوری در میان کودکان و نوجوانان زمینه لازم برای همکاری و همیاری و تفاهم و فداکاری برای توسعه و پیشرفت ایران را با مشکل مواجه می‌کند که اصلاح چنین اموری نیازمند همت و همکاری همگانی است.

آموزش نیکوکاری به کودکان یکی از زمینه‌های اصلی ایجاد تفاهم ملی و همکاری جمعی است. نیکوکاری می‌تواند بر بنیاد خیر جمعی و بهسازی اجتماعی تعریف شود و زمینه همت برای بهبود زندگی همگان باشد. نیکوکاری محدود نه تنها زمینه همراهی برای اعتلای جمعی را منع می‌کند، ممکن است شرایط را برای درگیری و تعارض اجتماعی گسترش دهد. اینکه نیکوکاری بیشتر در کتاب‌های قرآن و هدیه‌های آسمانی مطرح شده است و استنادهای آن عموماً دینی هستند، بستر و زمینه تمایز در اقدام به نیکوکاری را بیشتر آشکار می‌کند. کتب قرآنی و هدیه‌های آسمانی نسبت به کتاب‌های دیگر به مراتب بیشترین میزان توجه به امر نیکوکاری و مصادیق آن را داشته‌اند که همین امر مفهوم نیکوکاری را بیشتر از جنبه اسلامی و دینی جلوه‌گر می‌سازد؛ در صورتی که نیکوکاری محدود به دین خاصی نیست و بهتر است به این موضوع با دید جهانی خارج از هر محدودیتی نگریسته شود و آثار آن از تمام جوانب از جمله جنبه اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی آن و ... بررسی شود.

بدین سبب، توصیه برای آموزش نیکوکاری است که مفهوم گسترده آن به‌عنوان جهان‌دوستی (خلقت، خلق و خود) مدنظر قرار گیرد و آموزش به نحوی باشد که زندگی در جهان هستی دارای ارزش قلمداد شود و کوشش انسان بدون چشم‌داشت آشکار و مادی برای بهبود زندگی، مبنای آموزش و برنامه درسی نیکوکاری قرار گیرد. بدین منظور، اشکال متفاوت ارائه فرصت‌ها را می‌توان با عناوین «آموزش مستقیم»، «آموزش غیرمستقیم» و «آموزش‌های غیرمتشکل» معرفی کرد. فرصت‌های یادگیری گوناگون معطوف به تحقق شایستگی‌های نیکوکاری، انتخاب یا خلق می‌شوند و این فرصت‌های یادگیری در دو طبقه اصلی قرار می‌گیرند: فرصت‌های مستقیم و فرصت‌های محیطی. فرصت‌های مستقیم به همه پدیده‌هایی اطلاق می‌شود که به‌طور آشکار و در قالب‌های رسمی برای تحقق یک یا چند شایستگی تدارک می‌شوند؛ اما در کنار اینها فضا و فرهنگ محیط یادگیری نیز مطرح است که نقش مقوم و پایدارسازنده اهداف یادگیری برنامه درسی صریح در حوزه شایستگی‌های

مندرج در برنامه درسی را برعهده دارند. این بخش از فرصت‌های یادگیری نیز ارزش فراوانی دارد. این بخش انواعی دارد که برای تشریح آن از چهار سطح متفاوت ارائه فرصت‌های یادگیری یاد می‌شود (موسی‌پور و احمدی، ۱۳۹۵):

سطح اول: فرصت‌های مستقیم معطوف به تحقق شایستگی نیکوکاری: در اینجا فرصت‌های رسمی — مستقیم مطرح است که تدارک شده‌اند تا کودک در فرآیندهای رسمی آموزش در معرض آن واقع شود.

سطح دوم: فرصت‌های غیرمستقیم مربوط به تحقق شایستگی نیکوکاری: آنچه در جهت تثبیت و قوام‌بخشی به یادگیری علاوه بر درس (دروس) مربوطه در سایر دروس برنامه به‌عنوان «کارکرد ثانوی یا تقویتی» اتفاق بیفتد، سطح دوم را تشکیل می‌دهد. این ارائه، آموزش غیرمستقیم (ضمنی) اما رسمی است. در این سطح، تبدیل شدن هر شایستگی به «فرا برنامه درسی» و مخدوم کل دروس مطرح است.

سطح سوم: فرصت‌های غیررسمی تحقق بخش شایستگی نیکوکاری: بسترهایی در جهت تثبیت و قوام‌بخشی به یادگیری شایستگی در قالب فعالیت‌های آزادانه و اختیاری در برنامه درسی تدارک می‌شوند که فرصت‌های غیررسمی قلمداد می‌شوند. چنین فرصت‌هایی در شکل‌های اجتماعی، مانند کانون‌ها و انجمن‌ها فراهم می‌شوند.

سطح چهارم: فرصت‌های غیرمتشکل تحقق بخش شایستگی نیکوکاری: بسترهایی که در جهت تثبیت و تقویت یادگیری در آرایش و پیرایش محیط‌ها و فضاهای فیزیکی دانشگاه تدارک می‌شوند، آموزش غیرمتشکل یا محیطی‌اند. چنین فرصت‌هایی می‌توانند در خوابگاه‌ها، فضاهای ورزشی، کتابخانه‌ها و محیط دانشگاه فراهم شوند. این تدارک فرصت به یک معنا «برنامه درسی پنهان» است.

۷- منابع فارسی

- احمدی، س. (۱۳۸۸). بررسی نوع‌دوستی در روابط روزمره اجتماعی و عوامل مرتبط با آن. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۱۰(۲)، ۸۷-۱۰۸.
- افراسیابی، ح. و محمدی، ا. (۱۳۹۲). عوامل اجتماعی مرتبط با نوع‌دوستی، در میان معلمان شهرهای یزد و نورآباد. *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۱۴(۵۲)، ۱۱۵-۱۳۴.
- اسکندری نسب، ف. (۱۳۹۲). *بررسی مفاهیم ایثارگری در کتاب‌های دینی دوره ابتدایی*. پایان‌نامه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
- ایمان، م. ت. و نوشادی، م. ر. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. *عیار پژوهش در علوم انسانی*، ۳(۲)، ۱۵-۴۴.
- انصاری، ن. و فتحی، م. (۱۹۹۵). مطالعه تطبیقی آموزش نیکوکاری به کودکان در دیدگاه اسلام و روانشناسی نوین. *اولین همایش ملی خیرمندانگار، بنیاد خیریه راهبری آلاء*.
- بهرامی، ا. (۱۳۹۵). فرهنگ اسلامی نیکوکاری و برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، عاملی اثر بخش در نیل به جامعه خیر. *اولین همایش ملی خیرمندانگار، بنیاد خیریه راهبری آلاء*.
- تمیمی آمدی، ع. (۱۳۸۱). *غررالحکم و دررالکلم*، ترجمه مصطفی درایتی، مشهد، ضریح آفتاب.
- دهخدا، ع. ا. (۱۳۴۷). *لغت‌نامه*، زیر نظر محمد معین، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سبزه‌ای، م. ت. (۱۳۸۶). جامعه مدنی به مثابه قرارداد اجتماعی: تحلیل مقایسه‌ای اندیشه‌های هابز، لاک و روسو. *فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست*، ۹(۲۲)، ۶۷-۹۸.
- طباطبایی، م. ح. (۱۳۶۷). *المیزان فی تفسیر القرآن*، قم: انتشارات اسلامی، جلد ۸ و ۱۴.
- علیخانی، م. ح. (۱۳۸۳). بررسی پیامدهای قصد نشده (برنامه درسی پنهان) محیط اجتماعی مدارس دوره متوسطه شهر اصفهان. *علوم تربیتی و روان‌شناسی*، ۱۲(۴)، ۱۲۱-۱۴۶.
- عیاری، ل. موسی‌پور، ن. و ابراهیمی، ا. (۱۳۹۷). پدیدارنگاری آسیب‌شناسانه از آموزش نیکوکاری به کودکان با راهکارهای برون‌یافت.

- دومین همایش ملی خیرمندانگار، مطالعه و ارزیابی امور خیر با تمرکز بر چالش‌های نیکوکاری در ایران امروز، بنیاد خیریه راهبری آلاء.
- گلچین، م، حسینی، م. ر، امام‌علیزاده، ح و مراد عناصری، ع. (۱۳۹۵). تحلیل تجربی رابطه عوامل اجتماعی با گرایش به رفتارهای نوع دوستانه (مورد مطالعه: شهروندان همدان). *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۶(۱۹)، ۸۵-۱۱۲.
- محمدی، ح، و شیخ‌الاسلامی، ر. (۱۳۹۲). نقش ارزش‌های فرهنگی در پیش‌بینی نوع‌دوستی با واسطه‌گری مسئولیت‌پذیری در دانشجویان دانشگاه شیراز. *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، ۳(۴)، ۵۸۵-۶۰۲.
- موسی‌پور، ن و احمدی، آ. (۱۳۹۵). *طراحی کلان (معماری) برنامه درسی تربیت معلم جمهوری اسلامی ایران*، تهران: دانشگاه فرهنگیان.
- میرزاپوری، ج. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر دینداری اسلامی بر شکل‌گیری فرهنگ نوع‌دوستی. *پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، ۲۳(۲)، ۳۳-۵۶.
- میرشاه جعفری، ا و کلباسی، ا. (۱۳۸۸). دیدگاه برنامه درسی اخلاق مدار با تکیه بر پرورش منش. *معرفت اخلاقی*، ۱(۱)، ۱۷۱-۱۹۵.
- یعقوبی، ا و حسینی اصل نظری، م. (۱۳۹۲). پیش‌بینی شادی براساس بخشودگی، نوع‌دوستی و معنا در زندگی. *فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی*، ۳(۱۲)، ۱۵-۲۶.

References

- Afrasiabi, H., & Mohammadi, A. (1392). Social factors related to altrurism among teachers. *Social Welfare Quarterly*, 14(52), 115-134.[In Persian]
- Ahmadi, S. (1388). Investigating altruism in daily social relations and factors related to it, *Iranian Journal of Sociology*, 10(2), 87-108.[In Persian]
- Ansari, N., & Fathi, M. (1995). A comparative study of teaching charity to children in the perspective of Islam and modern psychology. *The first national conference of Khairmandgar*, Ala Charity Foundation.[In Persian]
- Alikhani, M. H. (1383). Investigating the unintended consequences (hidden curriculum) of the social environment of Isfahan secondary schools. *Educational Sciences and Psychology*, 12(4), 121-146. [In Persian]
- Ayari, L., Mosapour, N., & Ebrahimi, A. (2017). Pathological phenomenology of teaching philanthropy to children with solutions, *the second national charity conference, study and evaluation of charity with a focus on the challenges of philanthropy in Iran today*, Ala Charitable Foundation.[In Persian]
- Bahrami, A. (2015). The Islamic culture of charity and the national curriculum of the Islamic Republic of Iran is an effective factor in achieving a good society. *The first national conference of Khairmandgar*, Ala Charity Foundation.[In Persian]
- Dehkhoda, A.A. (1347). *Dictionary*. Under the supervision of Mohammad Moein. Tehran: Tehran University Press.[In Persian]
- Eskandari Nasab, F. (2012). *Examining the concepts of self-sacrifice in elementary school religious books*, thesis, Islamic Azad University, Central Tehran Branch - Faculty of Psychology and Educational Sciences.[In Persian]
- Golchin, M., Hosseini, M. R., Imam Alizadeh, H., & Morad anasori, A. (1395). Empirical analysis of the relationship between social factors and the tendency towards altruistic behavior (case study: citizens of Hamadan). *Quarterly Journal of Urban Sociological Studies*, 6(19), 85-112.[In Persian]
- Iman, M. T., & Noshadi, M. R. (1390). Qualitative content analysis. *Journal of Research in Islamic Sciences*, 3(2), 15-44. [In Persian]
- Sabzei, M. T. (1386). Civil society as a social contract: a comparative analysis of the thoughts of Hobbes, Locke and Rousseau. *Law and Policy Research Quarterly*, 9(22), 67-98.[In Persian]
- Mohammadi, H., & Sheikh al-Islami, R. (2012). The role of cultural values in predicting altruism with the mediation of responsibility in students of Shiraz University. *Culture in Islamic University*, 3(4), 585-602.[In Persian]
- Mosapour, N., & Ahmadi, A. (2015). *Macro design (architecture) of teacher training curriculum of the*

- Islamic Republic of Iran, Tehran: Farhangian University.[In Persian]
- Mirzapuri, c. (2016). Investigating the effect of Islamic religiosity on the formation of altruism culture. *Islamic Social Research*, 23(2), 113, 33-56.[In Persian]
- Mirshah Jafari, A., & Kolbasi, A. (2008), The perspective of an ethical curriculum based on character development. *Journal of Ethical knowledge*, 1(1), 171-195.[In Persian]
- McGinley, M., & Carlo, G. (2007), Sides two the coin same, relations prosocial between and physically, *Journa of Youth and Adolescence*, 36,337-350.
- Piliavin, J, A., & Charng, H.W. (1990). Altruism: a review of recent theory and research. *Annual Review of Sociology*, 16, 25-65.
- Tamimi Amedi, A. (1381). *Gharral al-Hakm and Darr al-Kalam*, translated by Mustafa Daraiti, Mashhad, Zareeh Aftab.[In Persian]
- Tabatabayi, M. H. (1367). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*, Qom, Islamic Publications. Volumes 8 and 14. [In Persian]
- Yaqoubi, A., & Hosseini Asl Nazarlou, M. (2012). Prediction of happiness based on forgiveness, altruism and meaning in life. *Social Psychology Research Quarterly*, 3(12), 15-26.[In Persian]
- <https://abadis.ir/fatofa/>

